

VĚDECKÉ SPISY VYSOKÉHO UČENÍ TECHNICKÉHO V BRNĚ

*Edice Habilitační a inaugurační spisy, sv. 736*

*ISSN 1213-418X*

**Michal Bogár**

**REFLEXIA SÚČASNEJ SITUÁCIE  
VO VYBRANÝCH EURÓPSKYCH METROPOLÁCH  
AKO RÁMEC PRÍSTUPU  
K PREDMESTSKEJ KRAJINE BRATISLAVY**

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ  
Fakulta architektury

Ing. arch. Bogár Michal PhD.

**REFLEXIA SÚČASNEJ SITUÁCIE VO VYBRANÝCH  
EURÓPSKYCH METROPOLÁCH AKO RÁMEC PRÍSTUPU  
K PREDMESTSKEJ KRAJINE BRATISLAVY**

REFLECTION OF THE CURRENT SITUATION IN SELECTED  
EUROPEAN METROPOLIS AS A FRAMEWORK OF APPROACH  
TO THE SUBURBAN LANDSCAPE OF BRATISLAVA

TÉZY HABILITAČNEJ PRÁCE  
OBOR: URBANIZMUS



BRNO 2022

## **KLÚČOVÉ SLOVÁ**

metropola, metropolitný región, predmestie, rezidenčná suburbanizácia, prírodné plochy, urbánne a krajinné palimpsesty, metropolitný zelený pás, veľký Londýn, parížska aglomerácia, bratislavský región, cezhraničná krajina

## **KEYWORDS**

metropolis, metropolitan region, suburb, residential suburbanization, natural areas, urban and landscape palimpsests, metropolitan green belt, Greater London, Paris agglomeration, Bratislava region, cross-border landscape

## **RUKOPIS HABILITAČNEJ PRÁCE JE ULOŽENÝ:**

Děkanát Fakulty architektury, VUT v Brně

© Michal Bogár, 2022

ISBN 978-80-214-6096-6

ISSN 1213-418X

# OBSAH

PREDSTAVENIE AUTORA.....	3
ÚVOD .....	4
1. MEDZIPRIESTOR.....	5
1.1 Obrady prechodu.....	5
1.2 Bratislavská metropolitná krajina .....	5
1.3 Medzipriestor .....	7
1.4 Komentár ku kapitole.....	9
2. ZELENÝ PÁS.....	10
2.1 Cezhraničná oblasť ako spojená krajina.....	10
2.2 Poľnohospodárstvo ako fenomén územia .....	10
2.3 Bratislavský Zelený pás ako regulačný prvok a kontaktná zóna .....	11
2.4 Komentár ku kapitole.....	11
3. BRATISLAVA, SÚČASŤ CEZHRANIČNÉHO REGIÓNU .....	11
3.1 Mesto na hranici.....	11
3.2 Kontaktná zóna .....	12
3.3 Komentár ku kapitole.....	13
4. TOPOGRAFICKÉ A MENTÁLNE VRSTVY PREDMOSTIA NA ÚZEMÍ VYDRICE.....	14
4.1 Pohľad z mosta .....	14
4.2 Diskusia ex post .....	14
4.3 Komentár ku kapitole.....	17
5. RIEKA AKO INŠPIRÁCIA ARCHITEKTÚRY .....	18
5.1 Pocit mora/pralesa.....	18
5.2 Urbanistické projekty inšpirované pôvodným prírodným prostredím .....	18
5.3 Bratislavské urbanistické koncepcie s témou dunajských ramien .....	20
5.4 Komentár ku kapitole.....	20

6.	ÚZEMNÝ ROZVOJ KRAJA – MINULOSŤ A VÍZIA .....	21
6.1	Mesto a región – medzi ideami a realitou .....	21
6.2	Urbanistické vízie verzus železná opona .....	22
6.3	Územno-plánovacie koncepcie a realita suburbanizácie po roku 1989 .....	24
6.4	Súčasný názory na rozvoj regiónu .....	26
6.5	Komentár ku kapitole.....	27
7.	BRATISLAVA V ZELENOM OBJATÍ .....	28
7.1	Úvod .....	28
7.2	Pra-príroda“ verzus suburbium .....	29
7.3	Európske metropolitné územia - krajinno-prírodná osnova: rámec a limit.....	29
7.4	Výskum a ideový koncept metropolitného zeleného prstenca Londýna.....	30
7.5	Ideové štúdie pre Veľký Paríž .....	31
7.6	Veľká Bratislava a diskurz o rozvojových osiach a prírodno-krajinnej kostre regiónu.....	32
7.7	Krajinná kostra zázemia mesta – východisko a potenciálny limit urbanizácie .....	32
7.8	Komentár ku kapitole.....	33
8.	ZÁVERY .....	37
9.	POUŽITÁ LITERATÚRA .....	38
10.	ABSTRACT .....	40

## PREDSTAVENIE AUTORA



### **Ing. arch. Michal Bogár, PhD.**

Narodený 1.8.1960 v Bratislave,

Rodné číslo: 600801/6069

Národnosť: slovenská

Trvalé bydlisko: Kozia 13, 811 03 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: [michal@bogar.eu](mailto:michal@bogar.eu) ; [michal.bogar@stuba.sk](mailto:michal.bogar@stuba.sk)

### **Vzdelanie:**

26. 8. 2021: pridelenie titulu PhD.

2016 - 2021: doktorandské štúdium, Fakulta architektúry STU, Bratislava

1979 - 1984: Fakulta architektúry, Slovenská vysoká škola technická (dnešná STU), Bratislava

1983: Fakulta architektúry TU Delft študijný pobyt IAESTE - ateliér pamiatok - prof. H. C. Knook

1982 – 1983: VŠVU Bratislava – medzi-fakultné štúdium vybraných predmetov - prof. M. Kusý

1975 – 1979: Gymnázium Tomášikova (jazyky: anglicky, rusky, francúzsky - aktívne), Bratislava

### **Priebeh zamestnaní - odborná prax:**

02. 2018 – súčasnosť: pedagóg a vedecký pracovník na Stavebnej fakulte STU, Bratislava

09. 2019 – súčasnosť: pedagóg a vedúci ateliéru Alexy/Bogár na Fakulte architektúry STU, Bratislava

01. 2018 – súčasnosť: BOGÁR architekti (spoluzakladateľ ateliéru s Máriou Bogárovou)

09. 1991 – súčasnosť: autorizovaný architekt, člen Slovenskej komory architektov (SKA)

06. 1990 – 12. 2017: Bogár Králik Urban, ateliér architektúry a dizajnu (spoluzakladateľ ateliéru)

09. 1990 – 12. 1990: Atelier Christian de Portzamparc, pracovná stáž v ateliéri, Paríž

09. 1984 – 06. 1990: architekt na Štátnom projektovom a typizačnom ústave (ŠPTU), Bratislava

### **O autorovi:**

Architekt a urbanista Michal Bogár, autorizovaný architekt, je absolventom FAD STU v Bratislave. Vo svojich aktuálnych projektoch sa sústreďuje predovšetkým na revitalizáciu verejných priestorov a na prestavbu predmestských území v rôznych mierkach. Je spoluzakladateľom ateliéru Bogár Králik Urban (BKU), kde pôsobil v rokoch 1990-2017. Od r. 2018 má vlastný ateliér BOGÁR ARCHITEKTI spoločne s architektkou Máriou Bogárovou. Zúčastnil sa niekoľkých desiatok medzinárodných súťaží, z ktorých možno spomenúť Jorn Utzon Memorial v Sydney (2019), Artcampus VŠVU v Bratislave (2019), slovenskú expozíciu pre Bienále architektúry v Benátkach (2019), polyfunkčné centrum Miloslavov (1. cena, spolu s ER ateliérom, 2020). Samostatne, alebo so svojimi kolegami vypracoval doteraz viac ako 60 súťažných návrhov, z ktorých viaceré boli ocenené a postavené. Spomedzi zrealizovaných diel možno spomenúť napríklad Liturgický priestor pre sv. omšu pápeža Františka v Šaštíne (1. cena spolu s ER, 2021), Veľvyslanectvo SR vo Washingtone, D.C. (1. cena – Bogár, Fischer, Králik, Lizon, Urban, 2001). V rámci publikačnej činnosti je spoluautorom viacerých kníh. Medzi inými je to Moderná Bratislava 1918-1939 (Marenčin PT, 2013), alebo kniha Bratislava Metropolis (SAS, 2014), na príprave ktorej spolupracoval s parížskou kanceláriou Dominique Perrault Architecture (s ateliérom BKU).

Michal Bogár je pedagógom na STU v Bratislave, pričom spolupracuje so školou ENSA Versailles - ateliér Borghi / Feraru (Transfrontalier). Niekoľkoročnú pedagogickú spoluprácu rozvíja aj s ateliérom Buček / Horatschke na Fakulte umění a architektúry TUL, Liberec.

## ÚVOD

Urbanizácia napreduje rýchlym tempom. Rozpína sa do predmestí a ďalej do metropolitnej krajiny, kde pokrýva veľké nezastavané územia, prírodné a poľnohospodárske plochy. Najmä druhá polovica 20. storočia priniesla do prímestských oblastí amerických a západoeurópskych miest rozsiahle nereverzibilné zmeny krajiny pokrývky. Od polovice deväťdesiatych rokov sa prejavujú výrazné zmeny aj v časti bratislavského regiónu, ktorý je súčasťou cezhraničnej viedensko-bratislavskej metropolitnej oblasti.

Habilitačná práca predstavuje súbor textov, ktoré boli publikované v podobe samostatných knižných kapitol v rámci viacerých monografií a zborníkov vydaných v priebehu rokov 2013 – 2020 doma aj v zahraničí. Systematickejší záujem autora habilitačnej práce, zameraný na diferencované témy predmestských území a metódy ich revitalizácie, vznikol a formoval sa v rámci kontaktov s medzinárodnou organizáciou ideových súťaží European už od polovice deväťdesiatych rokov. Neskôr sa tento záujem prehĺbil v spolupráci s ateliérom Dominique Perrault Architecture v rokoch 2011 až 2015. V tejto francúzsko-slovenskej spolupráci ateliérov DPA a BKU vznikla aj iniciatíva pre prvý výskum zameraný na metropolitnú tému s dôrazom na slovensko-rakúske prihraničné územie. Tento výskum pokračoval v interdisciplinárnej spolupráci s odborníkmi z viacerých vedných oblastí, ktorá vyústila do prípravy a vydania publikácie Bratislava Metropolis (Perrault, Bogár, Králik, Urban et al., 2013). Koordinátorom uvedenej spolupráce bol autor predloženej habilitačnej práce, ktorý v uvedenom výskume pokračoval aj v nasledujúcich rokoch.

V novembri 2015 sa uskutočnila medzinárodná konferencia E13 v Bratislave, ktorú usporiadala organizácia European v spolupráci s FA STU a v nadväznosti na túto konferenciu sa konalo ďalšie kolokvium v Paríži, ktorého spoluorganizátorom bol aj Medzinárodný ateliér pre Veľký Paríž (AIGP). Pre obe uvedené podujatia vznikli autorské príspevky zamerané na prihraničné územie Bratislavy a revitalizáciu centrálnej rozvojovej osi Petržalky (Bogár, 2015). Ďalším autorským textom, ktorý rozvíjal uvedenú tému, bol príspevok spracovaný pre medzinárodnú vedeckú konferenciu vo Varšave pod názvom Bratislava, súčasť cezhraničného regiónu (Bogár, 2016). Tento text bol neskôr publikovaný v kolektívnej monografii Bratislava na križovatke kultúr (Moskwin et al., 2016).

Analytický pohľad na rozvojové územia mesta s dôrazom na podunajskú krajinu a urbanizačné vízie novej mestskej štvrte na pravej strane rieky - to bola téma samostatnej kapitoly pripravenej pre publikáciu Bratislava a more (Bogár, Šimkovič, 2019). Najnovší príspevok zaradený do habilitačnej práce je zameraný na reflexiu situácie vo vybraných európskych metropolách - predovšetkým Le Grand Paris a Greater London - a v danom kontexte sa premýšľajú rozvojové tendencie časti bratislavskej prihraničnej oblasti. Dôležitú úlohu v uvedených reflexiách zohrávajú prírodné a poľnohospodárske plochy, ktoré ako spojené územia majú potenciál ovplyvniť a limitovať rozvoj urbanizácie.



# 1. MEDZIPRIESTOR

Kapitola z knihy Bratislava Metropolis (Bogár, M., Králik, L., Urban, L., 2013)

## 1.1 Obrady prechodu

Krajina obklopujúca dnešnú Bratislavu má v sebe stopy rytmického pohybu Dunaja, ktorý svojou aktivitou zásadne ovplyvnil spôsob osídlenia tohto územia. Rieka tu predstavuje počas dlhého obdobia prirodzenú geografickú hranicu, ktorá premenlivo oddeľuje, alebo spája rôzne kultúry a štátne útvary. Osídlenie tohto dotykového územia je typickým príkladom pohraničia, v ktorom sa striedalo spolužitie viacerých národov s obdobiami násilného politického rozdeľovania území. V rôznych historických obdobiach v tesnej blízkosti dnešnej Bratislavy opakovane vznikali a zanikali hraničné čiary. V období po 2. svetovej vojne sa československé hranice v kontakte s Nemeckom a Rakúskom postupne prebudovali na prísne stráženú hraničnú líniu (1948 – 1989), ktorá sa dotkla aj územia Bratislavy. Tieto hranice boli súčasťou tzv. železnej opony<sup>1</sup>, ktorá na niekoľko desaťročí rozdelila Európu na zóny rôzneho politického vplyvu. Tak ako sú v živote jednotlivca obdobia, v ktorých sa mení určitý status človeka, mohli by sme hľadať niektoré paralely aj v histórii národov, alebo krajín a hovoriť o „obradoch prechodu“<sup>2</sup> - prechodu z obdobia prísnej oddelenosti do obdobia prirodzeného spolužitia so susednými krajinami.

Časť populácie strednej Európy prežíva jeden zo svojich obradov. V rytmickom plynutí dunajskej krajiny je hranica opäť priepustná. Viditeľné fyzické bariéry medzi východnou a západnou Európou sa odstránili. Bezprostredne po spoločenských premenách roku 1989 navštívil Slovensko Ján Pavol II. Jeho misia reprezentovala návrat slobody prejavu a pohybu bez ohľadu na akékoľvek hranice. Na jar 1990 počas pontifikálnej omše na Vajnorskom letisku v Bratislave povedal: „Nebojte sa!“<sup>3</sup> – slová, ktoré ľudia na Slovensku vnímali možno trochu inak, než ľudia v Rakúsku, v Maďarsku, alebo v Poľsku – každý z nás mal za sebou inú životnú skúsenosť a svoj vlastný príbeh. Odtedy prešli vyše dve desaťročia a možno povedať, že cesty jednotlivých krajín strednej Európy k otvorenej spoločnosti nie sú priamočiare, ani rýchle. Rovnako tak ani opätovné zblížovanie kedysi blízkych oblastí, alebo obcí oddelených hranicami, nie je jednoduchým procesom.

## 1.2 Bratislavská metropolitná krajina

Stredná Európa nie je teritoriálne exaktne definovaná. Typická je svojou rozmanitosťou nahustenou na relatívne malej ploche. Má svoj charakteristický reliéf umožňujúci prirodzenú priepustnosť územia, ktorá dodáva tomuto regiónu nové možnosti rozvoja. Geografické vlastnosti krajiny predurčujú toto stredoeurópske územie na prirodzené spolužitie susedných regiónov.

---

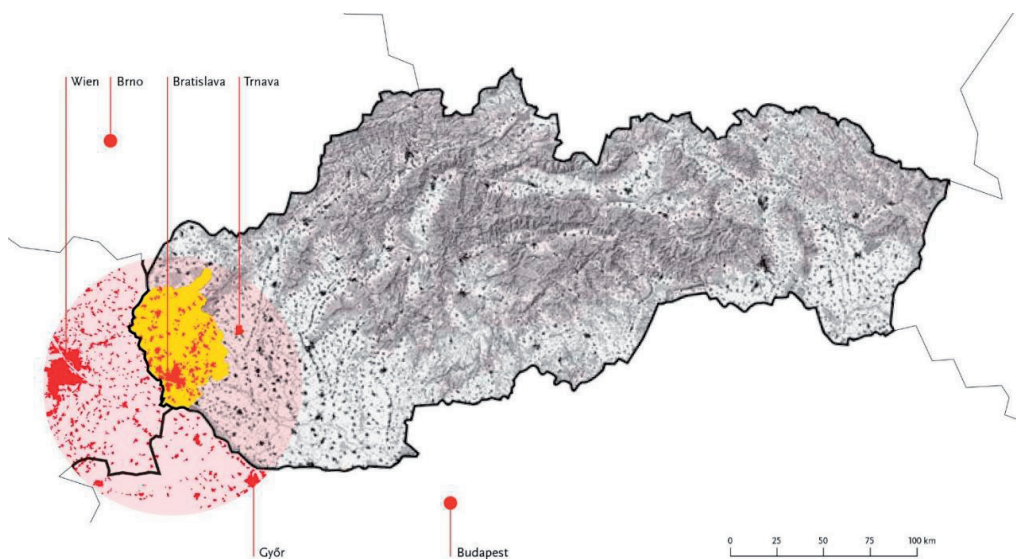
<sup>1</sup> Pojem *železná opona* použil Winston Churchill vo svojom prejave v americkom Fultone v marci 1946. Neskôr sa pojem začal všeobecne používať na pomenovanie niekoľko tisíc kilometrov dlhej hraničnej línie rozdeľujúcej Európu v období tzv. studenej vojny. Železná opona ako slovné spojenie sa objavila už v historických textoch, spomína sa napríklad v Talmude. Bratislavský rabín Baruch Myers vo svojej korešpondencii s Petrom Salnerom potvrdzuje, že tento pojem sa nachádza vo výroku zo Sota 38: „*ani železná opona nedokáže oddeliť (národ) Izrael od jeho otca v nebesiach*“.

<sup>2</sup> GENNEP, Arnold van. *Prechodové rituály*. Systematické studium rituáľů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 201 s. ISBN 80-7106-178-6

<sup>3</sup> Príhovor sv. Jána Pavla II. z 22.4.1990 pozri v knihe: JÁN PAVOL II. *Homília sv. otca pri sv. omši na vajnorskom letisku*. In: KOKEKTÍV AUTOROV: *Svätý Otec v ČSFR*. Dokumentácia z návštevy. Bratislava: Lúč pre Kvas, 1991.



S možnosťou slobodného prechodu cez hranice začal znovu fungovať každodenný život medzi susednými krajinami. Evidentné sú cezhraničné aktivity, ktoré symbolizuje výstavba nových mostov medzi Slovenskom a Rakúskom.<sup>4</sup> V spojitosti s Bratislavou a okolitou krajinou môžeme nájsť viacero interpretácií obrazu tohto územia ako miesta kontaktu, alebo prechodu. V množstve literárnych metafor nachádzame pomerne častý obraz Bratislavy ako brány. Táto predstava patrí do významového poľa toposu mesta na hranici. Pôvodne vychádza zo zemepisného označenia úžiny medzi Devínskou Kobylou a Hainburskými vrchmi, pre ktorú sa zaužíval pojem *porta hungarica* – uhorská brána. Už v 19. storočí sa mesto opisovalo ako strážca tejto brány, od dávnych vekov otvorenej pre všetky možné kmene, národy aj armády. Kým však 19. storočie chápalo tento obraz skôr v zmysle kultúrnej topografie ako križovatku rôznych historických mobilít, prvá Československá republika ním chcela demonštrovať svoju aktívnu zahraničnú politiku, usilujúcu sa o úzke partnerstvo so štátmi strednej a juhovýchodnej Európy. V tomto duchu otvárala medzivojnová ČSR „bratislavskú bránu“ ako cestu do sveta, k medzinárodným vzťahom.<sup>5</sup> Prioritné postavenie v týchto vzťahoch zohrávali dlhodobo susedné mestá ležiace v kontakte s Dunajom, ale predovšetkým Viedeň a Budapešť. Keď sa pozrieme na Bratislavu ešte v širšom kontexte, vidíme, že pred vznikom Československa bola porovnateľná s rakúsko-uhorskými provinčnými mestami, ako napr. Graz, Brno, alebo Záhreb.



Obr. 1. Mapa cezhraničného regiónu so schematickým vyznačením viedensko-bratislavskej metropolitnej oblasti.  
Zdroj: Perrault, Bogár et al., 2013

<sup>4</sup> Medzi prihraničnými regiónmi sa uskutočňuje dvojstranná, alebo trojstranná spolupráca (napríklad INTERREG, vďaka ktorému sa zrealizoval cyklomost z Devínskej Novej Vsi smerom na Schlosshof a pripravuje sa realizácia ďalšieho mosta v období 2014-2020). V roku 2003 vznikla na úrovni krajov a miest aktivita Centropo, ktorú vytvorili štyri susedné krajiny: Česká republika, Maďarsko, Slovensko a Rakúsko.

<sup>5</sup> TANCER, Jozef. Obraz nie je odraz. In: DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Medzi provinciou a metropolou*. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 23-45. ISBN 978-80-89396-21-4

V súčasnej terminológii metropola okrem iných významov označuje aj centrálnu časť rozsiahlej územnej jednotky, ktorú spolu s metropolou tvoria vzájomne prepojené sídla v jej najbližšom i vzdialenejšom okolí.

Veľkostné kritérium sa pôvodne definovalo na 100.000 obyvateľov a v rámci súčasných metropolitných oblastí sa uvádza hranica obyvateľstva až nad 1 milión. Dnešná Bratislava s príslušnými mestami a obcami podľa tohto kritéria nedosahuje úroveň súčasných metropol.<sup>6</sup> Ak sa však pozrieme na Bratislavu v inej mierke, vidíme širšiu metropolitnú oblasť, v ktorej sú zosieťované Viedeň, Bratislava, Trnava, Győr a niekoľko desiatok ďalších miest a obcí.

### 1.3 Medzipriestor

Pri skúmaní kartografického obrazu Bratislavy vidíme mesto s veľkou rozlohou a špecifickým uložením v krajine, ktoré poznačila geografická situácia, vrstvenie politických zmien a premenlivá prítomnosť hraníc. V stiesnených podmienkach medzi pohorím a rozvetveným tokom Dunaja rástlo osídlenie dlhodobo iba na jednom brehu rieky a rozvíjalo sa hlavne západným a východným smerom.<sup>7</sup> Až pomerne nedávno prekročila mestská zástavba rieku a vstúpila do prírodnej krajiny s malými obcami na pravom brehu Dunaja. Bolo to až v 60. rokoch 20. storočia. Plocha mesta sa vtedy začala rozširovať nielen výstavbou novej Petržalky, ale počas zhruba dvoch desaťročí pribudli ďalšie obytné štvrte situované severozápadne a východne od Starého mesta.

Na satelitných záberoch vidíme teda dnes Bratislavu ako značne rozložitú mestskú štruktúru. Keď však len nepatrne zmeníme náš „zoom“ pozorovania, zrazu nie je úplne jasné, či hovoríme ešte stále o meste, alebo už o širšom území – o metropolitnej krajine, v ktorej sa vynára sieť obcí úzko prepojených s mestom. Vzniká tak dvojznačná situácia, v ktorej je ťažko rozlíšiteľné rozhranie medzi mestom a okolitým regiónom, ak neberieme do úvahy administratívne členenie územia<sup>8</sup>.

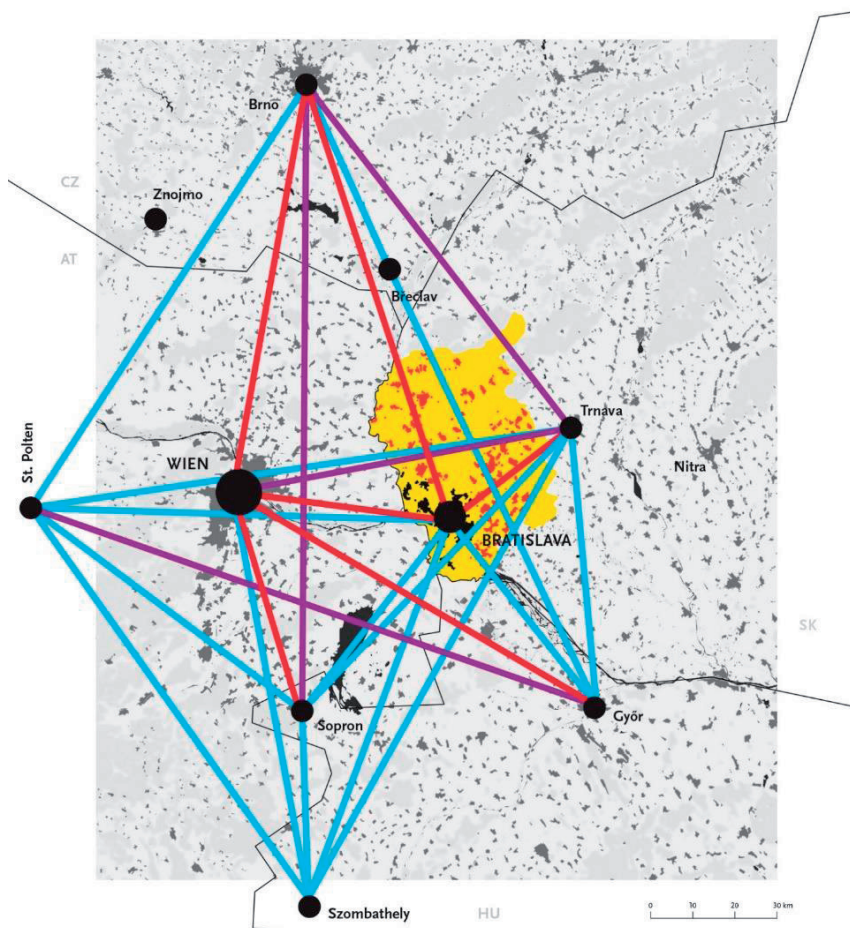
Medzi mestom a blízkymi obcami sa rozkladá prázdno, ktoré má rôznorodý charakter. Sú tu polia, lesy, vodné plochy, lúky, chránené prírodné lokality, poľnohospodárske pôdy, bývalé priemyselné areály a veľa vody. Všetky tieto prázdne územia medzi zastavanými plochami sú „aspikom“, ktorý bezo zvyšku a blahodárne vyplňa *medzipriestor* prenikajúci pomedzi zastavané a osídlené plochy. Vytvára tak spojitú krajinu nezávislú na hraniciach. Je tu teda otázka aká rozsiahla je metropolitná oblasť Bratislavy? A zároveň, či sa nestáva tento región nadmerne urbanizovaným prostredím, ktoré nenávratne pohlcuje voľné územia?

---

<sup>6</sup> MANNOVÁ, Elena a Gabriela DUDEKOVÁ. Úvod. Komu patrí Bratislava?: multietnické mesto ako miesto lokálnej, národnej a nadnárodnej reprezentácie. In: DUDEKOVÁ, Gabriela. *Medzi provinciou a metropolou*. Bratislava: HU SAV, 2012, s. 9-22. ISBN 978-80-89396-21-4. Metropola je tu uvedená ako centrálna časť rozsiahlej územnej jednotky (nazývanej aj metropolitný región), ktorú spolu s metropolou tvoria navzájom ekonomicky, politicky a kultúrne prepojené sídla v jej najbližšom i vzdialenejšom okolí.

<sup>7</sup> K téme plánovania a regulácie mesta pozri aj: MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Premeny obrazu mesta. Storočie plánovania a výstavby. Bratislava. In: DUDEKOVÁ, Gabriela. *Medzi provinciou a metropolou*. Bratislava: HU SAV, 2012, 264 s. ISBN 978-80-89396-21-4

<sup>8</sup> Podkladová správa pre zhodnotenie regiónu Viedeň – Bratislava, ktorú spracoval ateliér AUREX v roku 2002 pre OECD, definuje región Bratislavy takto: „Z pohľadu administratívneho členenia sa za Bratislavský región označuje územie súčasného kraja, ktoré je zároveň od začiatku roka 2002 aj územím samosprávneho vyššieho územného celku. V hodnotení štatistických jednotiek územia kraja predstavuje región NUTS II a NUTS III súčasne“.



Obr. 2. Metropolitné územie cezhraničného regiónu medzi Viedňou, Brnom, Bratislavou a Budapešťou. Zdroj: Perrault, Bogár et al, 2013

Červená: konkurencia schopnosť verejnej dopravy v porovnaní s použitím osobného automobilu: cestovné časy hromadnej dopravy sú dlhšie o 33% (alebo menej), než pri použití osobného vozidla; frekvencia: min. 10 spojení denne, čo umožňuje 1 požadovaný prestup.

Fialová: obmedzená konkurencieschopnosť verejnej dopravy v porovnaní s použitím osobného automobilu: cestovné časy verejnej dopravy sú o 33 až o 50% dlhšie než pri použití osobného vozidla; frekvencia: najmenej 5 spojení denne, čo umožňuje 1 prestup.

Modrá: nedostatočná konkurencieschopnosť verejnej dopravy v porovnaní s použitím osobného automobilu: cestovné časy pri použití verejnej dopravy sú viac ako o 50% dlhšie, než pri použití osobného vozidla; menej ako 5 spojov denne, alebo viac ako 1 prestup.

V priebehu 20. storočia výrazne narastali mestské sídla, pričom ich vzťah k prírodnej krajine bol v mnohých prípadoch nekompromisný. Miroslav Marcellí píše o tomto vzťahu: Príroda, s ktorou je obec vo svojom vývine konfrontovaná, je v podstate dvojaká. Je to predovšetkým tá príroda, čo sa prvotným vydelením mestského priestoru ocitla na druhej strane, za líniou hradiieb a od tej chvíle dostáva vzhľadom na základné určenia mestského prostredia charakteristiky doplnku, protikladu a často aj protivníka... Tá istá príroda rozprestierajúca sa za obvodom mesta však zároveň poskytuje

obci materiálne a ľudské zdroje na jej pretrvávanie a rast.<sup>9</sup> Príroda v okolí veľkých miest sa nám vzdáľuje a narušuje sa jej spojitosť. V prípade Bratislavy je takáto situácia markantná hlavne v podunajskej krajine. Rieka tu prešla mnohými premenami a regulácia toku ju do veľkej miery vydeľuje z mestského života. Pôvodná krajina s rozvetvenými riečnymi ramenami, ktoré tvorili jej neopakovateľný ráz, prakticky zanikla. V množstve technických, komunálno-politických, investorských, alebo občianskych aktivít môže zohrať efektívnu rolu metóda drobných a presných intervencií z polohy urbanistu, ktorá smeruje k poznaniu a k terapii konkrétneho územia a ktorú by sme mohli nazvať pojmom „*urbi-punktúra*“. V zmysle tejto metódy považujeme za prioritné definovať lokality, ktoré musia zostať nedotknuteľné a prázdne. Zelené a lesnaté územia, poľnohospodárska pôda, trávnaté plochy lúk a pasienkov zaberajú v strednej Európe veľké plochy. Štatistické údaje Európskej environmentálnej agentúry z uplynulých rokov dokumentujú, že výmera prírodných plôch na Slovensku aj v okolitých štátoch sa markantne znižuje a ustupuje novej výstavbe. S touto situáciou prirodzene súvisí zvýšená pozornosť venovaná prázdnej krajine, ktorú treba vnímať ako substanciu a nie ako absenciu.<sup>10</sup> „Medzipriestor“ ležiaci v kontakte dvoch susedných krajín vnímame ako jednu z foriem tejto substancie. Do jej neporušenej genetickej výbavy nevyhnutne patria poľnohospodárske plochy a prírodné územia so stopami pravekej divokosti.

## 1.4 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2021

Medzipriestor je jednou z úvodných kapitol knihy Bratislava Metropolis, ktorá reflektuje širšiu metropolitnú oblasť medzi Viedňou a Bratislavou. Impulz na vytvorenie knihy prišiel zo strany ateliéru BKU po 12. benátskom Bienále architektúry, na ktorom Dominique Perrault predstavil tému *Metropolis?* na niekoľkých príkladoch z francúzskeho prostredia (Lyon, Marseille, Bordeaux, Le Grand Paris...). V rámci nasledujúcej spolupráce ateliérov DPA a BKU sa od roku 2011 začala podrobnejšie skúmať téma cezhraničnej metropoly rozprestierajúcej sa v kontaktnom území Slovenska, Rakúska a Maďarska. Zároveň s tým sa v rámci kooperácie s Francúzskym inštitútom v Bratislave pripravila séria tematických prednášok, na ktorých architekt Dominique Perrault predstavil túto tému najprv v Bratislave (SNG, 2011) a neskôr v Košiciach (Mestské múzeum, 2012), kde bol jeho príspevok zároveň úvodnou prednáškou pre Košice, európske hlavné mesto kultúry. Keď sa pozrieme späť na benátske bienále z roku 2010, vidíme viaceré dodnes otvorené otázky, ktoré priniesla Kazuyo Sejima, generálna kurátorka expozície svojou témou Ľudia sa stretávajú v architektúre. S ústrednou témou prirodzene súvisela otázka akým spôsobom môže architektúra objasniť nové hodnoty a nový životný štýl 21. storočia?<sup>11</sup> Téma sa dotýka aj možných foriem a spôsobov ďalšieho rozvoja rozsiahleho osídlenia, v ktorom žije stále viac obyvateľov veľkých miest a metropolitných území. Francúzsky národný pavilón v tomto kontexte otvoril tému *Metropolis?* Jeho kurátorom bol Dominique Perrault, ktorý predstavil analýzy dotýkajúce sa vybraných francúzskych aglomerácií vrátane Veľkého Paríža. Téma sa prirodzene dotýka aj viacerých metropolitných euroregiónov prekračujúcich hranice jednotlivých štátov.

<sup>9</sup> MARCELLI, Miroslav. *Mesto vo filozofii*. Bratislava: Kalligram, 2011, 188 s. ISBN 9788081014000

<sup>10</sup> PERRAULT, Dominique. Biennale d'Architecture de Venise. *L'Architecture d'Aujourd'hui*, N°379. Paris: Archipress, 2010, 100 s. ISBN: 10 2918832057

<sup>11</sup> SEJIMA, Kazuyo. *People Meet in Architecture: Biennale Architettura 2010: La Biennale di Venezia*, Official Catalog. Venezia: Marsilio, 2010, 573 s. ISBN-10 8831706519

Kniha *Bratislava Metropolis* bola logickou reakciou na otvorené otázky dotýkajúce sa cezhraničného slovensko-rakúskeho regiónu. V autorskom tíme publikácie sa stretli ľudia z viacerých výskumných pracovísk (Sociologický ústav SAV, Fakulta architektúry STU a i.). Výskum a prípravu vedeckých esejí koordinoval spracovateľ tejto habilitačnej práce ako jeden zo zostavovateľov knihy<sup>12</sup>, pričom práca na tejto publikácii bola kľúčovým momentom, ktorý ovplyvnil orientáciu jeho ďalšieho výskumu v priebehu rokov 2014 až 2021 – od cezhraničnej slovensko-rakúskej oblasti, cez zázemie Bratislavy až po detailnejšie prípadové štúdie (metódou research by design).

## 2. ZELENÝ PÁS

Kapitola z knihy Bratislava Metropolis  
(Bogár, M., Králik, L., Urban, L., 2013)

### 2.1 Cezhraničná oblasť ako spojená krajina

Dlhodobá existencia nepriepustnej hranice zastavila komunikáciu na jej obidvoch stranách. Preto nás dnes zaujímajú nástroje a prvky, ktoré by dokázali podporiť vyvážený stav medzi susediacimi lokalitami na slovenskej a rakúskej strane. Pojem *hranica* možno opísať ako obvod určitého teritória. Britský geograf Peter Haggett<sup>13</sup> za dané teritórium považuje oblasť, v rámci ktorej sa vykonávajú vlastnícke práva. Prihraničný región nepriamo definuje Haggett vyjadrením, že každá hranica vytvára okolo seba zónu tlaku s tým, že postupným vzdľavovaním sa od hranice táto zóna tlaku slabne. V rámci krajiny oblasti, ktorou dnes prechádza priepustná hranica, je potrebné formovať podmienky pre medzinárodnú debatu, ktoré nebudú vytvárať „negatívnu zónu tlaku“.

V hraničnom území juhozápadne od Bratislavy považujeme typický ráz dunajskej krajiny za kód na formovanie konceptu, ktorý pracovne nazývame *zeleným pásom*. Založenie zeleného pásu s novým riečnym ramenom vnímame ako prvok nadväzujúci na už skoro zaniknutú sieť dunajských ramien. Vytvorenie kontinuálneho pásma s vodou a zeleňou, ktoré sa čiastočne doplní aj umelým zásahom, v konečnom dôsledku posilní charakter divokej prírody. Princíp dotyku susedných krajín cez prírodný prvok môže znamenať v budúcnosti kontaktné rozhranie, v ktorom sa naplnia rozdielne záujmy Bratislavy a rakúskych prihraničných obcí.

### 2.2 Poľnohospodárstvo ako fenomén územia

Prihraničné územie, ktoré má v súčasnosti na slovenskej aj rakúskej strane prevažne vidiecky charakter, je mimoriadne kvalitným zdrojom poľnohospodárskych produktov. Ide hlavne o rôzne obiloviny, repu, energetické rastliny, rozvíja sa vinohradníctvo, ovocinárstvo a pestovanie zeleniny.<sup>14</sup>

---

<sup>12</sup> Zostavovateľmi knihy Bratislava Metropolis sú Dominique Perrault (parížsky ateliér DPA), Michal Bogár, Ľubomír Králik a Ľudovít Urban (bratislavský ateliér BKU). Členmi výskumného tímu a autormi kapitol sú Zoja Droppová, Ľubomír Faltán, Miroslav Marcelli, Peter Salner, Vladimír Šimkovič, Cyrille Poy (Paris) a ďalší.

<sup>13</sup> HAGGETT, Peter. *Geography: a Modern Synthesis*. New York: Harper & Row, 1975, 300 s. ISBN 0-06-042576-8. Autor v publikácii okrem iných tém venoval pozornosť prihraničným územiám a skúmal vzťahy v ich vnútri.

<sup>14</sup> V rámci iniciatívy Genuss Region Österreich (Rakúsko – región pôžitkov) boli registrované produkty Marchfeld Spargel (špargľa z oblasti Marchfeld), Marchfeld Gemüse (zelenina z oblasti Marchfeld) a Kittseer Marillen (marhule z Kittsee).



Sú to typické miestne produkty a k ich kvalite prispieva aj malá vzdialenosť medzi miestom produkcie a miestom spotreby. Časť agrikultúry by sa mala stať atraktívnym dôvodom pre pohyb ľudí za kulinárstvom a inými zážitkami v rurálnej krajine.

### 2.3 Bratislavský Zelený pás ako regulačný prvok a kontaktná zóna

Bratislavské obytné štvrte, ktoré vznikali v období šesťdesiatych až osemdesiatych rokov 20. storočia, sme dlhodobo vnímali v negatívnom svetle v súvislosti s autoritárskym režimom, v ktorom boli postavené. Marcel Roncayolo v súvislosti s výstavbou miest konštatuje, že urbanizmus len zriedkavo uniká pokušeniu a potrebe autoritarizmu.<sup>15</sup> Zelené územia, obkolesujúce západný a juhozápadný okraj Petržalky, vnímame ako potenciálny regulačný prvok mestskej štruktúry. Práve tu, pozdĺž hranice, môže vzniknúť kontinuálny krajinný pás vyplnený zeleňou a vodnými plochami. Vkladáme ho do našej ideovej štúdie ako prirodzený limit pre rozvoj urbanizácie smerom k susedným štátom. Môže sa tak stať jedným z nosných prvkov *urbipunktúry* v cezhraničnej metropolitnej krajine v okolí Bratislavy. Zelený pás ako regulačný prvok definujúci „prázdne územie“ bude v danom kontexte prirodzenou geografickou hranicou. Zároveň s tým bude mať funkciu krajinárskeho prvku, ktorý bude tvoriť kontaktné územie. Prírodná hranica pomôže zachovať v cezhraničnom území pozitívny potenciál pre mentálne aj priestorové vzťahy susedných regiónov a zároveň nadviaže na európsky koncept dotýkajúci sa premeny bývalej železnej opony na Zelený prsteneček.

### 2.4 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2022

Kapitola *Zelený pás* bola zaradená do knihy Bratislava Metropolis ako reflexia nad koncepciou vytvorenou v roku 2013 v súťažnom návrhu na cezhraničné územie BAUM. Idea vytvorenia krajinného pásu so zeleňou v juhozápadnej časti Petržalky v kontaktnom území s Rakúskom nadväzuje na myšlienku Európskeho zeleného pásu (European Green Belt), ktorý sa rozvíja už dlhšie ako ideový projekt transformácie bývalej železnej opony do podoby spojitého prírodného a poľnohospodárskeho územia. Pri Bratislave obsahuje táto cezhraničná oblasť aj časť chránených území, ktoré majú potenciál zostať ucelenou nezastavanou krajinou.

## 3. BRATISLAVA, SÚČASŤ CEZHRANIČNÉHO REGIÓNU

Kapitola z knihy Bratislava, mesto na križovatke kultúr (Bogár, M., 2016)

### 3.1 Mesto na hranici

Dejiny ukazujú, že Bratislava (Pressburg, Pozsony) patrila prakticky od stredoveku do gravitačného poľa väčšej a významnejšej Viedne. Tento vzťah dokladá aj najstarší zachovaný pôdorys mesta „na okraji tzv. Albertínskeho plánu Viedne.“<sup>16</sup> Je jedinečným vystihnutím vtedajšieho

---

<sup>15</sup> Kompletná esej je publikovaná v knihe RONCAYOLO, Marcel. *La ville et ses territoires*. Paris: Gallimard, 1997. ISBN 978-2-07-032559-7

<sup>16</sup> Fotografia plánu z polovice 15. storočia je publikovaná v knihe SEGEŠ, Vladimír. *Prešporský Pitaval*. Zločin a trest v stredovekej Bratislave. Bratislava: Perfekt, 2005, s. 65. ISBN 80-8046-311-5

vzťahu oboch miest – Viedne ako skutočnej stredovekej „metropoly“ (je 5-krát väčšia) a Bratislavy, ktorá akoby tvorila jej vzdialené „predmestie“. Bratislava sa síce radila k významným uhorským mestám, avšak v európskom meradle mala skôr provinčnejší ráz.<sup>17</sup> Postavenie Bratislavy sa v priebehu času menilo v rámci regiónu aj v rámci rôznych štátnych útvarov, ktorých bola súčasťou. Počas dlhého obdobia sa medzi Bratislavou a jej širším okolím rozvíjali väzby, ktoré dnes presahujú na územia susedných štátov. Nie je možné úplne presne ohraničiť pôdorys tohto regiónu, vnútri ktorého prebiehajú intenzívnejšie cezhraničné aktivity. V súčasnosti však vieme jeho rozsah približne definovať pozíciami viacerých miest na území Slovenska, Maďarska, Rakúska a čiastočne Českej republiky. Takto vymedzenú krajinu môžeme nazvať aj metropolou alebo metropolitnou oblasťou, ktorú tvorí sieť vzájomne prepojených miest a obcí. Viedeň si veľkosťou osídlenia a významom dlhodobo zachováva prirodzené prvenstvo medzi mestami tohto regiónu. Dnes má Bratislava, rovnako ako Viedeň, štatút hlavného mesta. Okolo obidvoch sídel sa formujú regióny, ktoré majú tendenciu postupného zblížovania sa.

### 3.2 Kontaktná zóna

Bývalé hraničné pásmo medzi Rakúskom a Československom bolo počas existencie železnej opony zakázanou zónou. Dlhodobá neprístupnosť územia spôsobila, že v súčasnosti obsahuje množstvo vzácnych druhov fauny a flóry. Tohto územia sa dotklo niekoľko ideových a urbanistických štúdií, ktoré vznikli od deväťdesiatych rokov až po súčasnosť. Jeden z prvých návrhov rozvoja bratislavského regiónu po roku 1989 vytvoril tím Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity.



Obr. 3. Ideový návrh na cezhraničné územie BAUM. Autor: ateliér Bogár Králik Urban, 2013. Zdroj: archív autora

<sup>17</sup> Viac pozri v kapitole LYŠÁ, Žofia. Mesto na okraji, ale v centre diania. In: PERRAULT, Dominique, Michal BOGÁR, Ľubomír KRÁLIK a Ľudovít URBAN, eds. *Bratislava Metropolis*, 1. vyd. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, 2013, s. 83-99. ISBN 978-80-88757-77-1



Ďalším ideovým impulzom na uvažovanie o susedných územiach dvoch štátov bol projekt BAUM, v rámci ktorého sa v roku 2013 uskutočnila medzinárodná súťaž zameraná na vytvorenie konceptu rozvoja cezhraničného územia medzi hlavným mestom Bratislavou a vidieckymi obcami na slovenskom a rakúskom území<sup>18</sup>. Súťažné návrhy priniesli diferencované pohľady na možný rozvoj tohto regiónu.

### 3.3 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2022

Príspevok *Bratislava súčasť cezhraničného regiónu* vznikol pre medzinárodnú konferenciu vo Varšave v roku 2016, teda v období, kedy sa začali výraznejšie prejavovať dopady suburbanizácie aj v cezhraničnom kontexte. Presídľovanie obyvateľstva hlavného mesta do okolitých predmestských oblastí smeruje hlavne po roku 2000 stále viac do prihraničných obcí na rakúskom a maďarskom území. Najnovšie výskumy hovoria o výraznom náraste populácie najmä v maďarskej obci Rajka, kde sa zaznamenalo už vyše 50% populácie, ktorá sa sem presídlila z Bratislavy. Narastá takisto aj počet obyvateľov prichádzajúcich do rakúskych obcí, napr. Berg, Wolfshal a ďalších.

Záujem bratislavčanov o bývanie na blízkom maďarskom, alebo rakúskom území (prevažne v rodinných domoch) stále existuje a je predmetom výskumu najmä zo strany humánnych geografov. V ostatných rokoch vznikli viaceré štúdie venované cezhraničnej suburbanizácii. Medzi inými je to napríklad štúdia z publikácie *Suburbanizácia 2* od geografa Martina Švedu a kol.<sup>19</sup> Táto téma môže byť v budúcom období zaujímavá aj pre výskum zo strany urbanistov. Ide hlavne o preskúmanie urbánnych štruktúr, morfológie a typologických druhov, ktoré sa tu vyskytujú v nových obytných útvaroch. V najbližších rokoch bude aktuálna debata a spoločné uvažovanie o spôsobe zblížovania legislatív a územno-plánovacích nástrojov susedných regiónov na Slovenskom a Rakúskom území. Prvým významným impulzom bola v tomto smere iniciatíva BAUM a v rámci nej medzinárodná ideová súťaž (2013) zameraná na vytvorenie konceptu rozvoja cezhraničného územia medzi hlavným mestom Bratislavou a vidieckymi obcami na slovenskom a rakúskom území. Práca na tomto medzinárodnom projekte sa v ostatných rokoch utlmila, téma si však zasluhuje ďalší výskum a teoretickú reflexiu.

V roku 2021 sa aktivity BAUM-u obnovili a v súčasnosti sa rozvíja platforma *baum\_cityregion*, v ktorej za slovenskú stranu komunikuje mesto Bratislava a na rakúskej strane sú to organizácie NÖ.Regional a Regionalmanagement Burgenland. Platforma sa sústreďuje na tematizovanie prípravy založenia spoločného cezhraničného mestského regiónu Bratislava a okolie. Strategickými partnermi tohto EÚ projektu sú Stadt-Umland Management Wien/Niederösterreich a Bratislavský samosprávny kraj.

---

<sup>18</sup> V ideovej súťaži BAUM bol najvyššie ocenený návrh kolektívu autorov Rada Kachlíka a Zuzany Jankovičovej, 2013. V rámci tejto súťaže prezentovali svoj návrh aj architekti z ateliéru Bogár Králik Urban.

<sup>19</sup> Viac pozri: ŠVEDA, Martin, Pavla ŠTEFKOVIČOVÁ a Ladislav TOLMÁČI. Do Rajky, alebo do Kittsee? Rozdielne prostredie cezhraničnej suburbanizácie. In: ŠVEDA, Martin a Pavel ŠUŠKA, eds. et al. *Suburbanizácia 2*. Sondy do premien zázemia Bratislavy. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2020, s. 221-240. ISBN 978-80-89548-09-5

## **4. TOPOGRAFICKÉ A MENTÁLNE VRSTVY PREDMOSTIA NA ÚZEMÍ VYDRICE**

Kapitola z knihy: *Vízie Rybného námestia* (autor: Michal Bogár, 2018).

### **4.1 Pohľad z mosta**

Koncom augusta 1972 sprístupnili v Bratislave nový most cez Dunaj. Táto situácia je zachytená na sérii čierno-bielych fotografií uložených v archíve TASR, pri ktorých nachádzame krátky sprievodný text: „Ešte tri dni po slávnostnom odovzdaní nepôjdu po vozovke bratislavského Mostu SNP autá. To preto, aby si Bratislavčania a návštevníci hlavného mesta Slovenska mohli most pozrieť a pokochať sa novými výhľadmi na mesto“.

Áký pohľad z mosta sa im naskytol? Je zrejmé, že to boli obrazy Starého mesta a dunajskej cezhraničnej krajiny vnímané z dovedy nedostupných trás a horizontov. Zároveň to bol aj pohľad na miesta, ktoré sa počas výstavby zásadne zmenili asanáciou pôvodnej Vydrice a ďalších území v centre Bratislavy. Vznikol nový obraz tejto mestskej štvrte s úplne novou topografiou.

Územie podhradia a Rybného námestia, v ktorom sa dnes nachádza vyústenie Mostu SNP, bolo predmetom niekoľkých urbanistických a architektonických súťaží usporiadaných pred výstavbou mosta aj po jeho realizácii. V priebehu 20. storočia zaznamenávame niekoľko iniciatív na prestavbe bratislavského podhradia.

### **4.2 Diskusia ex post**

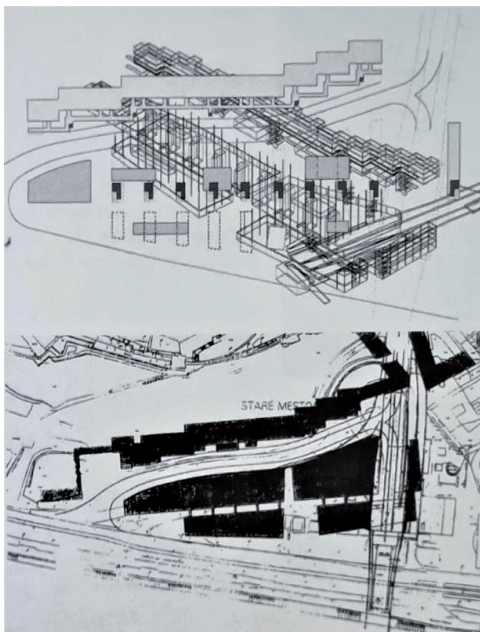
Výstavba nového mosta vrátane vybudovania kompletného predmostia so všetkými rampami a technickými objektmi priniesla na začiatku sedemdesiatych rokov zásadnú zmenu situácie. Od tejto chvíle sa diskurz o budúcej koncepcii predmostia, Rybného námestia (a v širšom zmysle aj bratislavského podhradia) odohrával v novom dovedy nepoznanom kontexte transformovanej tradičnej veduty mesta. Vzniknutá situácia rozdelila odbornú obec aj občiansku verejnosť na rôzne názorové skupiny vo vzťahu k ďalšiemu využitiu územia.

Nasledujúce štúdie a súťaže sa už nedotýkali zastavanej mestskej štvrte, ako tomu bolo v predchádzajúcom období, ale zaoberali sa vyprázdneným územím s obnaženým terénnym reliéfom a s novou veľkomestskou mierkou.

Zmena východiskovej situácie v tejto časti mesta sa jasne prejavila vo výsledkoch niekoľkých urbanistických a architektonických súťaží, ktoré sa uskutočnili po roku 1989. Príspevky architektov a teoretikov z tohto obdobia prinášajú veľké názorové rozpätie. Je však zrejmé, že od deväťdesiatych rokov sa transformovaná podoba podhradia stala generátorom pre hľadanie nových súvislostí a doteraz nespracovaných vrstiev daného priestoru vrátane súčasných dopravných a technických elementov vyústenia Mostu SNP, ktorých prítomnosť sa dlhodobo vnímala ako neriešiteľný negatívny jav.

V súvislosti s medzinárodnou ideovou súťažou *European 4*, ktorá sa uskutočnila v danom území v roku 1995-1996, napísal francúzsky teoretik Norbert Laurent: V Bratislave sa dopravná infraštruktúra stala novou topografickou danosťou s rovnakým významom, aký majú prírodné prvky (hradný kopec a rieka) a najdôležitejšie architektonické objekty v území (hrad a katedrála). Dialektický vzťah infraštruktúry a ostatných krajinných prvkov nás vedie dnes k riešeniam, ktoré v

danom území postupne nadobúdajú jasnú a veľmi presnú podobu.<sup>20</sup> Súťaž European 4 priniesla veľké názorové rozpätie súťažných koncepcií. Objavili sa tu návrhy, ktorých autori siahali po architektonických replikách zaniknutých objektov, pričom takto navrhnutá zástavba z veľkej časti neležala na historických stopách pôvodných objektov z dôvodu zmenenej priestorovej situácie v predmestí. Táto zjavná neautenticnosť výsledného riešenia spochybňuje metódu aj výsledný tvar návrhov vychádzajúcich z takéhoto postupu práce. Veľká skupina súťažiacich kolektívov prinášala do územia nové rozvojové osi, ktorými reagovali vo svojich koncepciách na aktuálnu situáciu a formovali mestské prostredie.



Obr. 4. Súťažný návrh na Vydricu. Autori: Imro Vaško, Karol Stassel, 1996. Medzinárodná súťaž European 4. Zdroj: archív autora

Medzinárodná urbanistická súťaž, ktorá sa uskutočnila v roku 2002, dotýkala sa bratislavského podhradia v novom kontexte, pretože v tomto období boli už pozemky bratislavského podhradia v rukách súkromných vlastníkov. Tým sa otvorila ďalšia etapa v hľadaní konceptov pre zástavbu tejto lokality a pre jej spojenie s historickým jadrom. Najvyššie ocenenie v súťaži získal návrh Ivana Matusíka, ktorý do územia vstupuje so systémom urbánnych mriežok reagujúcich na diferencované smery existujúcej zástavby. V území predmestia je čitateľný návrh priestorového prepojenia Rybného

<sup>20</sup> Medzinárodnú ideovú súťaž EUROPLAN 4 vypísalo Hlavné mesto Bratislava v spolupráci s Mestskou časťou Staré mesto, Spolkom architektov Slovenska – sekretariátom European Slovensko a sekretariátom European France v roku 1995. Viac pozri v publikácii PÉLISSIER, Alain et al.. *Construire la ville sur la ville - European 4. Transformation de sites urbains contemporains*. Paris: Les éditions de l'imprimeur, 1997, 144 s. ISBN 2910735125

námestia s novou štruktúrou podhradí. Druhá cena bola udelená štúdiu Jozefa Košťala a kol., ktorý popri návrhu kompaktnej zástavby na úpätí kopca venuje svoju pozornosť aj redukovaniu mostných rámp a časti predmestia.

Reálne oživenie prepojenia Starého mesta s podhradím bolo ústrednou témou súťažného návrhu ateliéru BKU, ktorý získal tretiu cenu. Lineárny park spája a priestorovo organizuje celé územie. Rozprestiera sa od Rybného námestia cez celý podmostný priestor až po objekt Vodnej veže. Park je nosným prvkom návrhu a jeho krajinárska os paralelná s dunajským nábrežím zachytáva v sebe ďalšie výrazné mestské trasy ako sú Hviezdoslavovo námestie, Židovská ulica a nová os vychádzajúca z budúceho Vydrického podhradí. Redukcia nájazdnych rámp a maximálne uvoľnenie podmostného priestoru sú zásadnými podpornými prostriedkami tejto koncepcie.

Po uskutočnení predaja pozemkov do súkromných rúk malo Hlavné mesto Bratislava ťažšiu pozíciu pri usmerňovaní budúcej zástavby. Verejné debaty, ktoré nasledovali po vyhodnotení urbanistickej súťaže, smerovalo ku koncipovaniu regulačného plánu územia. Na jeseň 2002 skutočne odznel príslub vedenia mesta, že zabezpečí pre oblasť podhradí prípravu územného plánu, ktorý bude predchádzať všetkým územným rozhodnutiam v tejto lokalite.

Niekoľkoročná príprava vyústila v lete 2006 do schválenia Územného plánu zóny podhradie.<sup>21</sup> Následná medzinárodná súťaž na Vydrické podhradie, ktorú v roku 2007 vypísal súkromný investor, mala v súťažných podmienkach zakotvené platné regulatívy územného plánu zóny. Zo súťaže vzišlo viacero ocenených návrhov, ktoré sa sústreďovali na lokalitu Vydrice a Vodnej veže. V zadaní tejto súťaže sa neobjavila téma predmestia a jeho napojenia na okolitú cestnú sieť. Podľa vyjadrenia zástupcov mesta má byť regulácia tohto územia predmetom druhej etapy územného plánu zóny podhradie, ktorý by malo obstarat' hlavné mesto po vytvorení podrobnej dopravnej a urbanistickej štúdie Rybného námestia a celého predmestia.

Súťaž z roku 2007 bola impulzom pre vznik viacerých diferencovaných autorských prístupov, ktoré reagovali na súťažné rozdelenie územia do piatich lokalít. Najvyššie ocenené návrhy talianskych, poľských a domácich architektov priniesli do priestoru Vydrice novú mierku a spojitú zástavbu nábrežného prospektu.

Jedna pracovná etapa sa uzavrela, ale diskusia pokračuje ďalej. Dotýka sa nielen Vydrice, ale aj urbanistického zapojenia Mosta SNP do celej dopravnej situácie Bratislavy. Pri detailnejšom pohľade na niektoré súťažné návrhy, alebo ideové štúdie, ktoré sa dotkli tohto priestoru, vidíme opakované, že autori návrhov považujú za podstatné maximálne otvoriť podmostný priestor, redukovať, alebo zrušiť niektoré mostné rampy, odstrániť spod mosta autobusové nástupištia a zároveň vložiť do podmostného územia verejné priestory ako park a pešie trasy spájajúce Staré mesto s podhradím a Hradných kopcom. Zároveň sa tu objavujú návrhy, ktoré rôznymi formami a hmotami prekračujú mostné teleso a celé predmestie vo východno-západnom smere, pričom v ich konceptoch dominuje *spojitá mestská veduta*.

Tieto koncepty majú široké rozpätie – od terapeutických prístupov pracujúcich s historickou topografiou a hľadajúcich rehabilitáciu pôvodných väzieb v súčasnej architektúre až po radikálne

---

<sup>21</sup> Územný plán zóny Podhradie bol spracovaný v rokoch 2005-2006. Schválený bol Mestským zastupiteľstvom Hl. mesta Bratislavy v júli 2006. Spracovateľom ÚPNZ Podhradie je AUREX, s.r.o. v spolupráci s Ateliérom BKU. V priebehu spracovania a prerokovania tohto územného plánu zóny bola upravená a schválená nová metodika pamiatkovej ochrany pre územie podhradí, v ktorej okrem iných úprav bola zrušená požiadavka na dodržanie stredovekej parcelácie pri návrhu zástavby. Metodiku schválil Slovenský pamiatkový úrad.

prekročenie mostného telesa a zabudovanie celého predmostia dovnútra viacvrstevnatého objektu. V takýchto riešeniach vstupuje mostné teleso dovnútra viacfunkčnej štruktúry a jeho trasa pokračuje do priestoru Staromestskej ulice pod novou niveletou, na ktorej sa odohráva nový urbanizmus a nové architektonické objekty. Téma pracujúca s diferencovanými vrstvami novej topografie, je stále široko otvorená.

Pohľad na ľudí prechádzajúcich sa po Moste SNP namiesto áut je dnes jednou z našich skrytých mentálnych vrstiev. Tieto miesta pamäti (*les lieux de mémoire*)<sup>22</sup> sú však omnoho viac živé, než viaceré realisticky argumentujúce teórie dopravných špecialistov, ktorí neustále tvrdia, že TENTO most je stále veľmi potrebný s TOUTO dopravnou funkciou a kapacitou a so všetkými smermi jeho napojenia. Uvedené tvrdenia sa nezakladajú a nikdy sa ani nezakladali na uspokojivom výsledku interdisciplinárnej debaty, pretože zásadné rozhodnutia dotýkajúce sa mosta a jeho trasy sa prijímali autoritatívnym spôsobom. Z nášho pohľadu nebolo v tejto veci rozhodujúce prostredie socialistického Československa. Viaceré archívne dokumenty a dobové články v odborných časopisoch a denníkoch svedčia o tom, že išlo skôr o konkrétne ľudské postoje v rozhodujúcich situáciách.

Samotný Most SNP, ako výnimočné dielo 20. storočia, môže vstúpiť do svojej ďalšej existenčnej etapy ako dielo konečne pochopené v celej vyše storočnej genéze názorov na dané územie, pričom môže naplniť dávno vyslovenú predstavu Antala Palóczyho o úlohe mosta v tomto území. Mosta, ktorý je súčasťou mestského ringu tvoriaceho tajničku a čitateľný obrazec v pôdoryse mesta. Ide tu predovšetkým o ideu mestskej triedy s promenádou a verejnou dopravou.

Možno dnes hovoriť o zmene paradigmy vo vzťahu k funkcii mosta a k novej úlohe vyprázdneného územia Vydrice? Neexistuje tu zrejme žiaden jednoznačný zlomový bod vo formovaní názorov. Ide skôr o postupný proces, ktorý má svoje vrstvenie a gradáciu. V ďalšom výskume bude nevyhnutné sústrediť sa na podrobnejšie štúdium tohto procesu a následne na hľadanie nových konceptov, ktoré reálne spoja Staré mesto a budúce podhradie.

### 4.3 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2022

Lokalita podhradia a Rybného námestia, v ktorom sa dnes nachádza vyústenie Mosta SNP, bolo predmetom niekoľkých urbanistických a architektonických súťaží usporiadaných pred výstavbou mosta aj po jeho realizácii. Kapitola Topografické a mentálne vrstvy predmostia na území Vydrice priniesla stručné zhrnutie názorov na dané územie.

V priebehu 20. storočia sa odohralo niekoľko iniciatív na prestavbe bratislavského podhradia. Významnú rolu v týchto zámeroch vždy hrala spoločenská a politická atmosféra, v ktorej sa vytvárali konkrétne súťažné a projektové zadania zo strany štátu, mesta, alebo súkromných vlastníkov. Mesto prijalo v oblasti bývalej Vydrice koncepciu, ktorá sa dnes dostala do realizačnej etapy. Stále však nie je vyriešený priestorový vzťah a prepojenie podhradia so Starým mestom v oblasti Mosta SNP a Rybného námestia.

---

<sup>22</sup> Viac pozri v publikácii: NORA, Pierre, ed. *Les lieux de mémoire*. 3 zv. Paris: Gallimard, 1984-1992. ISBN 9782070701926

## 5. RIEKA AKO INŠPIRÁCIA ARCHITEKTÚRY

Kapitola z knihy: Bratislava a More (autori: Michal Bogár, Vladimír Šimkovič, 2019)

### 5.1 Pocit mora/pralesa

*Ak ste návštevník, poviete si: "veď to tu vyzerá akoby tu niekde za rohom bolo more!"<sup>23</sup>*

Premenlivá vnútrozemská delta Dunaja, ktorá prinášala vo svojich prírodných cykloch veľké povodne, predstavovala pre mesto ležiace v jej blízkosti veľké nebezpečenstvo. Bratislava (Pozsony/Pressburg) sa vo svojom stavebnom vývoji od tohto územia odkláňala. Na pravom brehu Dunaja sa počas dlhého historického obdobia nebudovali žiadne mestské štvrte a neexistovali ani trvalé mostné prepojenia ponad rieku, pretože jej dimenzia bola pre mesto príliš veľká. Prechod cez vodu sa uskutočňoval podľa momentálnej situácie a výšky vodnej hladiny.<sup>24</sup> Pohľad na sústavu ramien a obrovský plochý lužný les vždy vzbudzoval pocit väčšieho jazera až mora. Priestor vnútornej delty nebol skoro vôbec osídlený – hrozba záplav bola príliš veľká a zalesnené územie medzi dunajskými ramenami sa nepovažovalo za miesto vhodné na bývanie. Napriek tomu bol tento silný prírodný prvok - „lužný prales“ - neoddeliteľnou súčasťou života miestnych obyvateľov. Bol pre nich výletným miestom, divokou odvrátenou stranou civilizovaného mesta. Byť na nábreží rieky znamenalo zažiť pocit konca civilizácie a hľadiť na „more a prapôvodnú prírodu“, existujúcu mimo náš ľudský čas a dimenzie.

Záplavy boli pre mesto nebezpečné a analogicky s úpravami Dunaja vo Viedni vyvolali koncom 19. storočia aj v Bratislave aktivity zabezpečujúce tvrdú technickú reguláciu rieky. Prvá regulácia Dunaja na území dnešnej Bratislavy sa uskutočnila v rokoch 1891-1896 pod vedením E. G. Lanfranconiho.

Geografická pamäť krajiny nám stále pripomína dlhodobo sa formujúci charakter prírodného prostredia. Jeho pôvodné prvky, ktoré stále nachádzame v území, naznačujú, že existuje reálna možnosť revitalizovať časť dunajskej krajiny s charakteristickou faunou a flórou. V súčasnosti sa objavili viaceré aktivity zamerané na obnovu brehov pôvodne zregulovaného toku Dunaja na rakúskom území s cieľom prinavrátiť im prírodný ráz.<sup>25</sup>

### 5.2 Urbanistické projekty inšpirované pôvodným prírodným prostredím

Po uskutočnení regulácie Dunaja dostala sa do pozornosti mesta veľká „prázdna“ plocha ležiaca na pravom brehu. Vzhľadom na veľké finančné náklady, ktoré by si vyžadovalo „prekročenie rieky“, trvalo ešte pomerne dlhé obdobie, kým sa reálne začali formulovať požiadavky ďalšieho rozšírenia mesta smerom do Petržalky.

<sup>23</sup> PIUSSI, Lucia. Bratislava moja. SME. 2.6.2012. Bratislava: Petitpress, 2012. ISSN 1335-4418

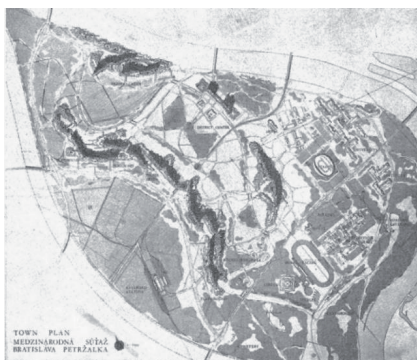
<sup>24</sup> Prvý pevný most cez Dunaj na území dnešnej Bratislavy bol Most Františka – Jozefa I. Postavený bol v rokoch 1889-1890. V minulosti bolo premostenie Dunaja veľmi problematické a drevené mosty, ktoré boli postavené v mieste dnešného Štúrovho námestia, boli zničené hlavne vplyvom plávajúceho ľadu. V prvej polovici 19. storočia bol postavený aj pontónový most, ktorý existoval do roku 1891.

<sup>25</sup> JUNGWIRTH, Mathias a iní. *Oesterreichs Donau*. Landschaft-Fisch-Geschichte. Wien: BOKU, Wien, 2014, 420 s. ISBN 978-3-900932-20-6. Dostupné na: <https://www.wau.boku.ac.at/ihg/> [Cit. 27. 8. 2022]



V roku 1966 vypísalo mesto Bratislava medzinárodnú urbanistickú súťaž<sup>26</sup> na rozľahlé a málo zastavané územie Petržalky. Bol to prelomový moment v kontinuálnom vývoji a formovaní obrazu tohto miesta. Súťažné podmienky pre Petržalku, alebo pre južný obvod Bratislavy, ako znel oficiálny názov, predstavili rozsiahly lokálny program na vytvorenie mestskej štvrte pre 100 000 obyvateľov. Dnes môžeme s istotou povedať, že to bola jedna z najväčších a najdôležitejších urbanistických súťaží v histórii Československa a v jej návrhoch sa skoncentrovala celá škála urbanistických a krajinárskych prístupov zo šesťdesiatych rokov 20. storočia. Už samotné podmienky súťaže spracované vtedajším Útvárom hlavného architekta pod vedením Štefana Svetka, zdôrazňovali vo viacerých zásadách potrebu rešpektovať prírodný ráz prostredia a účinnú protipovodňovú ochranu.

Ocenený návrh amerického tímu, ktorý viedol George Vernon Russel, charakterizuje hlboké rešpektovanie jestvujúcej krajiny s jej lesmi a vodnými tokmi. Autor vychádza z názoru, že Petržalka, ak sa berú do úvahy jej kladné stránky a nadväznosti, môže sa stať jedinečným ostrovným rozšírením dnešného mesta. Snaží sa rozvinúť voľné formy krajiny do architektonických a cirkulačných vzorov pričom sa vyhýba pravouhlým riešeniam ako archaizmu.<sup>27</sup> Tak ako americký tím, aj ďalšie súťažné kolektívy vložili do územia vodné plochy v podobe jazier, alebo regulovaných ramien menšej mierky. V ich okolí navrhli obytné objekty priamo v kontakte s vodou a veľkými zelenými plochami. Podobnou metódou pracoval s prírodnou krajinou ako s nosnou témou svojho návrhu aj japonský architekt Shyojiro Yamane so svojím kolektívom a takisto nemecký tím Merete Mattern a kol.



Obr. 5 a 6. Medzinárodná urbanistická súťaž Bratislava Petržalka. III. cena (prix): George Vernon Russel, Anton Jemric, spolupráca: John Mc Keown Jr., Lynne Paxton, Los Angeles, California, USA. Celková situácia a detail - súťažný návrh rešpektuje prírodný krajinný ráz a architektonické objekty navrhuje v kontakte s pôvodnými, alebo novými vodnými a zelenými plochami. Zdroj: GROSS, 1969

<sup>26</sup> Medzinárodná súťaž na Južný obvod Bratislavy na území Petržalky bola vypísaná v roku 1966 a termín na odovzdanie súťažných návrhov bol v apríli 1967. V súťaži bolo udelených 5 tretích cien bez určenia poradía a niekoľko odmien. Podrobné informácie pozri: GROSS, Kamil. *Medzinárodná urbanistická súťaž Bratislava Petržalka*. Bratislava: Vydavateľstvo PALLAS, podnik Slovenského fondu výtvarných umení, 1969, 104 s.

<sup>27</sup> Porota ocenila návrh tímu George Vernon Russel a kol. s odôvodnením, že jeho koncepcia sa vyznačuje výraznou originalitou s hlbokým rešpektovaním kvality krajiny. Obytné objekty narastajúce od nízkej až po vysokú podlažnosť sú v návrhu zoskupené pozdĺž vodných tokov a obklopujú veľký park. Návrh obsahuje aj námety na využitie naplaveného štrku pre výstavbu hrádzí, ciest, ako aj na výrobu prefabrikátov pre bytové stavby priamo na mieste. Ťažbou štrku by sa zároveň vytvárali nové jazerá a líniové vodné plochy.



Ani jeden z konceptov víťazných návrhov nebol prijatý na ďalšie projektové rozpracovanie a realizácia novej mestskej štvrte sa orientovala na technológiu panelovej výstavby, ktorá podľa vtedajších názorov vedenia mesta dokázala ako jediná naplniť požiadavky na produkciu veľkého množstva plánovaných bytov. Hromadná bytová výstavba priniesla do územia Petržalky nové priestorové súvislosti a výškovú hladinu architektonických objektov výrazne prevyšujúcich prírodný masív stromov. Výstavba petržalského sídliska prispela k urýchleniu aj ďalších súvisiacich investícií na území mesta, ktoré boli dlhodobo plánované. Druhý bratislavský most, ktorý spojil Petržalku so Starým mestom, bol po viacerých alternatívnych štúdiách a rozsiahlych diskusiách lokalizovaný na mieste, kde vo svojom ľavo-brežnom vyústení vstúpil do historickej zástavby medzi hradným kopcom a mestom v hradbách. Realizáciou Petržalky, ale aj ďalších bratislavských sídlisk v priebehu 70. a 80. rokov získala Bratislava úplne novú mierku a štruktúru, s ktorou sa mesto dodnes nedokázalo uspokojivo vysporiadať hlavne z dopravného hľadiska.

### **5.3 Bratislavské urbanistické koncepcie s témou dunajských ramien**

Od začiatku deväťdesiatych rokov vzniklo viacero urbanistických návrhov, ktoré vkladali do svojich konceptov prírodné motívy podunajskej krajiny. Jedným z nich bol územný plán pre zónu celomestského centra Petržalky, ktorý vytvoril Ivan Marko a ateliér MARKROP vytvorený v roku 2006. Jedným z ústredných motívov tohto regulačného plánu bolo vytvorenie riečneho ramena východne od Starého mosta. Vybudovanie vodného diela Gabčíkovo doplnilo systém protipovodňovej ochrany a tzv. obtokový kanál v Petržalke, plánovaný v šesťdesiatych rokoch, už nie je v súčasnosti aktuálnou témou. Veľké stavebné operácie zamerané na ochranu krajiny proti povodňiam utlmili do značnej miery diskusie o tvorbe prírodných riečnych ramien a iných vodných plôch v rámci krajinárskych koncepcií.

Po roku 2000 vznikli viaceré ideové a súťažné návrhy, ktoré sa dotkli pravého brehu Dunaja a prihraničného územia Bratislavy. Urbanistická súťaž v roku 2013 sa koncentrovala na centrálnu rozvojovú os Petržalky – na priestor, v ktorom sa črtá reálna možnosť vybudovať ústredný park na miestach, kde bola pôvodne plánovaná silná dopravná komunikácia. Akcent na tvorbu verejných mestských priestranstiev v kontakte so zastávkami novej električkovej trasy položil vo svojom súťažnom koncepte Bohumil Kováč (najvyššie ocenený návrh). Idea lineárneho parku pozdĺž Chorvátskeho ramena bola ústredným motívom súťažného projektu ateliéru BKU z roku 2013. Postupné kultivovanie zelených plôch na ústrednej osi Petržalky je reálnou príležitosťou na revitalizáciu fragmentov zachovanej podunajskej prírody a jej prepojenie na aluviálne lesné porasty.

### **5.4 Komentár ku kapitole**

Michal Bogár, 2022

Kniha *Bratislava a more* je editorským počínom, ktorý inicioval prof. Vladimír Šimkovič v rámci Fakulty architektúry STU a možno povedať, že je výsledkom jeho dlhoročného premýšľania o podunajskej krajine a o potenciáli prírodných prvkov v urbanistických koncepciách.

Kapitola *Rieka ako inšpirácia architektúry – príklad Petržalka* vznikla v autorskom dialógu dvoch autorov. Primárnou témou štúdie bol fenomén vody v podunajskom regióne a stopy vnútrozemskej delty, ktoré sa v rôznej miere stali súčasťou viacerých urbanistických koncepcií zameraných na Petržalku a v širších súvislostiach na pravobrežné územie Dunaja.

Autorská reflexia prináša pohľad na krajinu a jej možnú urbanizáciu v regionálnej cezhraničnej mierke a zároveň aj v detailnejšej zonálnej mierke, kde sa prezentovali prípadové štúdie oblasti BAUM a takisto návrhy na centrálnu rozvojovú os Petržalky. V rámci prípravy tejto kapitoly sa rozvinula spolupráca so spoločnosťou Eurosense (s architektom Robertom Barcom), ktorej výstupom bola práca s 3D modelom skúmaného územia. Je zrejmé, že na leteckých snímkach Bratislavy sú doteraz čitateľné niektoré meandre bývalej ramennej sústavy Dunaja, ktoré sa prejavujú ako plytký reliéf vinúce sa v rovinnom poľnohospodárskom území medzi Petržalkou, Rusovcami, Čunovom, ale čitateľné sú aj v území medzi obcami Dunajská Lužná, Alžbetin Dvor a Miloslava. Uvedenú morfológiu dunajskej krajiny nám exaktnejšie pomohol odkryť priestorový model vytvorený na podklade leteckých orto-fotografií územia nasnímaných spoločnosťou Eurosense.<sup>28</sup> V rokoch 2020-2021 pokračovala spolupráca s architektom Barcom pri monitorovaní zmien krajiny pokrývky v sídelnej mierke. Výsledky týchto pozorovaní sa použili pri výskume obcí Dunajská Lužná a Miloslavov v rámci vzťahu predmestských obcí k potenciálnemu zelenému pásu Bratislavy.

Geografické a prírodné elementy prítomné v krajinnom reliéfe, ktoré sa nám darí zviditeľniť vďaka interdisciplinárnym výskumom, stávajú sa súčasťou rozvojových koncepcií predmestských oblastí, kde plnia často primárnu rolu vodiacich krajinných osí, ktoré rešpektuje budúca urbanizácia.

## 6. ÚZEMNÝ ROZVOJ KRAJA – MINULOSŤ A VÍZIA

Kapitola z knihy: 100 rokov Bratislavskej župy (autori: Ľubica Vitková a Michal Bogár, 2019)

### 6.1 Mesto a región – medzi ideami a realitou

Bratislavská župa (lat. Comitatus Posoniensis, maď. Pozsony vármegye) bola do roku 1918 jednou zo žúp Uhorského kráľovstva. Mestá a obce na jej území zaznamenali značný rozvoj najmä v druhej polovici 19. storočia vďaka rozvoju priemyslu a s ním súvisiaceho rozvoja železničnej dopravy. Bratislavská župa tak patrila medzi najviac industrializované časti Uhorska.<sup>29</sup> V novom štátno-právnom usporiadaní Európy po skončení 1. svetovej vojny sa veľká časť územia Bratislavskej župy stala súčasťou Prvej Československej republiky. V priebehu 20. storočia prešlo územie župy viacerými premenami. V prípade bratislavského kraja sa viackrát zmenili katastrálne hranice ako aj názov samosprávnej organizačnej jednotky až po vytvorenie Bratislavského samosprávneho kraja<sup>30</sup> v roku 2001. V medzivojnovom období vzniklo viacero teoretických článkov a štúdií venovaných priestorovému rozvoju Bratislavy a jej zázemia. Spomedzi týchto prác si zasluhuje osobitnú pozornosť Regulačná štúdia veľkej Bratislavy, ktorú publikovali v roku 1926 architekti Alois Balán a Jiří Grossmann v československom odbornom časopise SIA.<sup>31</sup>

---

<sup>28</sup> Priestorový digitálny model vytvoril Ing. arch. Robert Barca, spoločnosť EUROSENSE.

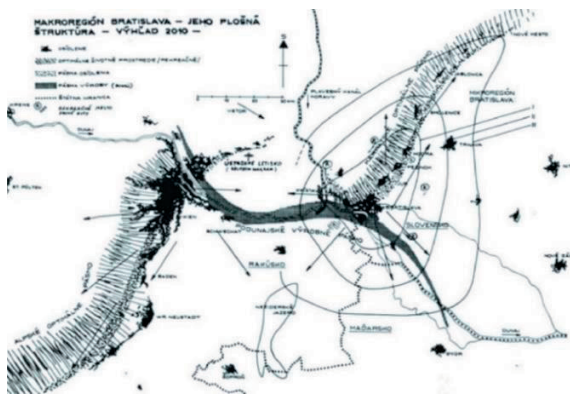
<sup>29</sup> Viac k tejto téme pozri v článku: MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Zrod moderného mesta: zmeny obrazu slovenských miest v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia. *Forum Historiae*, 10 (2). Bratislava: HU SAV, 2016, s. 1-11. ISSN 1337-6861

<sup>30</sup> Bratislavský samosprávny kraj bol zriadený Zákonom zo 4. júla 2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch) č. 302/2001 Z. z.

<sup>31</sup> Štúdia bola zameraná na ideové námety pre vypracovanie regulačného plánu Bratislavy, ale autori štúdie sa v texte dotýkajú aj periférnej časti mesta a jeho okolia. Viac pozri v článku: BALÁN, Alois a Jiří GROSSMANN. Regulační studie velké Bratislavy. *Časopis československých architektů SIA*, 25 (3), Praha: SIA, 1926, s. 39-52.

## 6.2 Urbanistické vízie verzus železná opona

V druhej polovici 20. storočia silnel tlak na rast – najmä na rast priemyslu a bytovej výstavby. Tomu boli podriadené i koncepcie územného rozvoja. Vznikli viaceré štúdié, ktorých autori sa venovali možnému rozvoju bratislavského regiónu, jeho urbanizačným osiam a krajinnej štruktúre územia. Rozvojový potenciál regiónu overoval urbanista Emanuel Hruška vo svojich štúdiách z prelomu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov. Viaceré jeho kresby, štúdié sú založené na formovaní urbanizačných línií v oblasti podkarpatského pásu a takisto v lokalitách Žitného ostrova, teda vo východnej a juhovýchodnej časti regiónu. V tomto období podpora rozvoja uvedeným smerom bola nanajvýš logická vzhľadom na voľný rovinatý priestor a najmä na prirodzené prepojenie mesta smerom na územie Slovenska. Rozvoj Bratislavy vo vzťahu k regiónu bol založený na radiálno-okružnom princípe. Prof. Hruška vo svojich štúdiách uvažuje v metropolitných súvislostiach siahajúcich do vzdialenosti 50 až 100 km od Bratislavy. Vo víziách tak predpokladal „lúčovitý“ princíp urbanizácie od jadrového mesta smerom do regiónu, pričom jasne definoval voľné územia zabezpečujúce spojitosť prírodnej nezastavanej krajiny. Jeho úvahy o zosieťovaní bratislavského zázemia a Žitného ostrova pokračovali aj ďalej za štátne hranice. Do svojich kresieb prirodzene zahŕňal aj maďarské a rakúske územia, kde počítal s priamym dopravným napojením bratislavského regiónu na budúcu diaľnicu Viedeň – Budapešť a túto víziu vyslovil aj napriek existencii železnej opony v tesnom susedstve s Bratislavou. Prof. Hruška v 70. rokoch koncepciu jednotného bratislavsko-viedenského regiónu vo svojich úvahách a škiciach podrobnejšie rozpracovával. Základom bola opäť dopravná radiálno-okružná kostra, tak zásadná pre optimálne previazanie jadrového mesta so svojim zázemím<sup>32</sup>. Tento koncept rozvíjali aj ďalší urbanisti. Napríklad prof. Steis sa venoval v osemdesiatych rokoch 20. storočia téme „Centra stredoeurópskeho makroregiónu Viedeň – Bratislava – Budapešť“<sup>33</sup>.

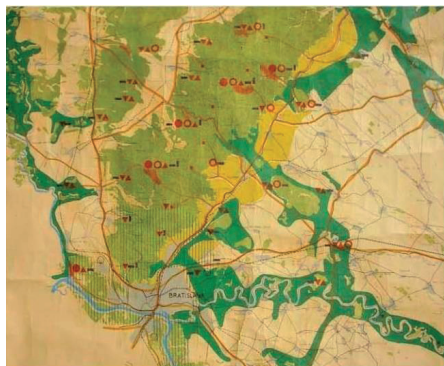


Obr. 7. Makroregión Bratislava. Kresba prof. Emanuela Hrušku, 2. polovica 50. rokov 20. storočia. Zdroj: Kováč, Štefancová, 2017

<sup>32</sup> KOVÁČ, Bohumil a Lucia ŠTEFANCOVÁ. Človek, stavba, územné plánovanie v diele Emanuela Hrušku. In: KUGL, Jiří, ed. *Človek, stavba a územní plánování*, 10. Praha: ČVUT v Praze, Fakulta stavební, 2017, s. 177-196. ISSN 2336-7695

<sup>33</sup> Materiály prof. Rudolfa Šteisa v archíve ÚÚÚP FAD STU.

V súvislosti s koncepciou rozvoja Bratislavy do regiónu pozdĺž rozvojových osí rezonovala koncepcia lineárneho – pásového mesta, často aplikovaná v zahraničí po 2. svetovej vojne. Podrobnejšie ju overoval na rozvoji Podkarpatského pásu prof. Hruška v roku 1949.

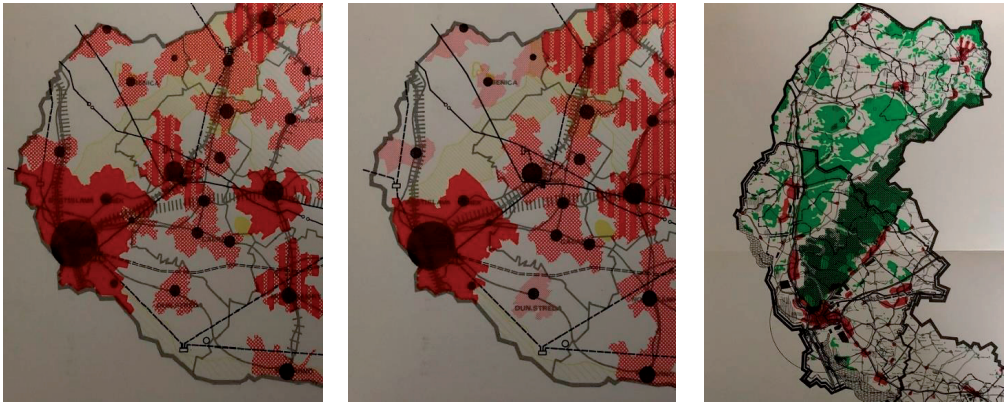


Obr. 8. Koncepcia lokalizácie oblastí rekreačných – Širší územný plán rekreačných oblastí Bratislavy. Autori: Svetlík, J., Kavan, J., Kodoň, M., Marenčák, V., Trnkus, F. 1963. Zdroj: archív prof. Bohumila Kováča

Sedemdesiate a osemdesiate roky minulého storočia priniesli v rozvoji Bratislavy smerom do regiónu zásadnejšiu zmenu. Nový rozvoj sa začal orientovať na juh – do Petržalky, rovnako ako na západ – na Záhorie. Dôvodom boli obmedzené možnosti ďalšieho rozvoja východným a juhovýchodným smerom (letisko, závod Slovnaft). Pokým rozvoj Petržalky znamenal limity rozvoja (hraničné pásmo), respektíve zvýšené náklady (premostenia Dunaja, náročné zakladanie), Záhorie predstavovalo významný priestorový a tým i rozvojový potenciál, hoci rovnako nie celkom bez bariér (pri prekonaní masívu Malých Karpát sa počítalo s tunelom). Koncepcie rozvoja Záhoria sú dodnes predmetom štúdií a projektov. Hruška (70. roky), Alexy, Kavan, Trnkus a kol. (70. roky), alternatívne projekty pre územie Bory (obdobie prvej dekády milénia po súčasnosť), či Eurovalley pri Malackách. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa v Urbione (Štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania) spracovával Návrh urbanizácie Slovenska, ktorého súčasťou bol i návrh Urbanizácie Bratislavskej oblasti a Návrh urbanizácie Bratislavského regiónu. Návrhy boli vypracovávané v alternatívach.<sup>34</sup> Okrem uvedených koncepcií, ktoré mali definovať budúce priestorové priority rozvoja územia Bratislavského kraja a samotného Slovenska sa v Štátnom projektovom a typizačnom ústave (autori: Š. Svetko, J. Hauskrecht a Š. Ďurkovič) spracovávali štúdie na úrovni prognóz dlhodobého rozvoja Bratislavy v širšej – metropolitnej mierke.<sup>35</sup> Predstavovali veľkorysé koncepcie rozvoja Bratislavy smerom do jej širšieho zázemia.

<sup>34</sup> Viac informácií v príspevkoch: MICHALEC, Ivan: Metodický postup, zameranie a systémové začlenenie Projektu urbanizácie SSR do sústavy územnoplánovacej dokumentácie v SSR. *Urbanita*, č. 3. Bratislava: Urbion, 1974, s. 31-44. ISSN 0139-5912; KRAMPL, Bonaventúra. Bratislavská urbanizačná oblasť. *Urbanita*, č. 3. Bratislava: Urbion, 1974, s. 46-48. ISSN 0139-5912; ZIBRÍN, Pavel a Imrich KREMPASKÝ. Metódy a techniky prognózovania urbanizácie a osídlenia v SSR. *Urbanita*, č. 44. Bratislava: Urbion, 1984, s. 20-83. ISSN 0139-5912

<sup>35</sup> Podrobnejšie o štúdiách pojednáva JANKOVICH, Imrich. Urbanisticko-architektonické štúdie spracované pre Bratislavu v ŠPTU. *Projekt*, 25 (4). Bratislava: Vydavateľstvo ZSA, 1983, s. 23-26. ISSN 1335-2180



Obr. 9, 10, 11. Návrhy na koncepciu urbanizácie Slovenska a urbanizácie Bratislavskej oblasti v 70. rokoch. Prezentujú úvahy o rôznej miere rozvoja Bratislavského kraja. Zdroj: Archív L. Vitkovej

Zásadným podmieňujúcim faktorom rozvoja Bratislavského regiónu pred rokom 1989 bola výstavba industriálnych areálov a s tým súvisiaci nárast počtu obyvateľov. S tým súvisela lokalizácia nových priemyselných zón, rozvoj dopravy a potreba zabezpečenia nových bytov. Aplikovaný princíp viacsmerného lineárneho rozvoja umožňoval dobré prepojenie medzi prácou a bývaním, rovnako obytných zón s rekreačným zázemím Malých Karpát, Dunaja, respektíve Malého Dunaja. Bratislavský región vďaka diferenciacii a hierarchizácii sídelnej sústavy predstavoval a dodnes predstavuje metropolitný región s prirodzenou deľbou medzi jadrovým mestom a jeho „okresnými satelitmi“ (Malacky, Pezinok, Senec).

### 6.3 Územno-plánovacie koncepcie a realita suburbanizácie po roku 1989

Bratislava sa predovšetkým za ostatných 30 rokov prejavuje ako metropola, ktorá sa prelieva nie len do krajiny Bratislavského regiónu, ale aj do územia susediacich štátov - Rakúska a Maďarska. Túto skutočnosť vystihuje pomenovanie *bratislavská metropolitná krajina*<sup>36</sup>. Uvedená oblasť a jej geografické vlastnosti predurčujú toto stredoeurópske územie na prirodzené spolužitie susedných regiónov<sup>37</sup>. Pozícia Bratislavy ako metropoly sa posilňuje i vďaka uvádzanej polohe na hraniciach troch štátov s dominantnou väzbou na Viedeň a susediace regióny Rakúska.

Od začiatku deväťdesiatych rokov, teda bezprostredne po odstránení železnej opony, preto vznikali postupne viaceré štúdie, ktoré sa dotkli celého bratislavského regiónu, alebo sa koncentrovali na cezhraničné územie v dotyku s Bratislavou. Jedna zo štúdií Bratislavského regiónu z FA STU v Bratislave spracovaná kolektívom Bohumila Kováča, prináša radiálno-okružný systém v kompletnej podobe – s návrhom komunikačného systému, ktorý prepája celý cezhraničný región na slovenskom, maďarskom aj rakúskom území.

<sup>36</sup> PERRAULT, Dominique, Michal BOGÁR, Lubomír KRÁLÍK a Ľudovít URBAN, eds. *Bratislava Metropolis*, 1. vyd. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, 2013, 267 s. ISBN 978-80-88757-77-1

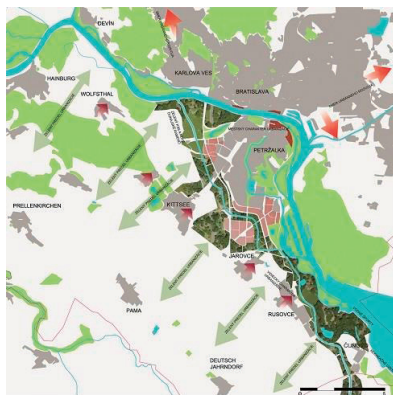
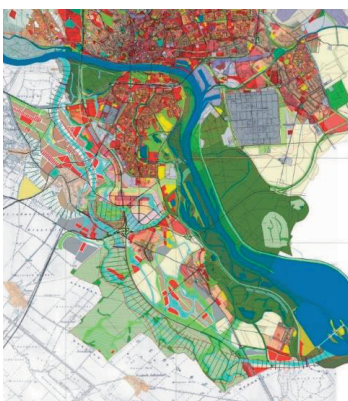
<sup>37</sup> Tamtiež





Obr. 12. Urbanistická štúdiá Bratislavského regiónu. Autori: Bohumil Kováč a kol., 1991. Zdroj: Archív Ústavu urbanizmu a územného plánovania FAD STU Bratislava

Podrobnejšia urbanistická a krajinárska štúdiá, ktorá rozpracováva južné územia Bratislavy, uvažuje o prepojení rakúskeho a slovenského územie nielen v podobe vzájomných funkčných a komunikačných prepojení, ale aj prostredníctvom krajinárskych prvkov, ktoré sa objavujú priamo v stope bývalého hraničného pásma. Autori štúdie vkladajú do priestoru bývalej železnej opony nové vodné plochy a poldre. Historická topografia cezhraničného územia obsahuje okrem iných prvkov aj krajinársku os v Kittsee orientovanú na Bratislavský hrad, ktorú autori štúdie prepojili s pešou trasou na slovenskom území. K zásadným štúdiám v kontexte rozvoja územia na pomedzí Slovenska a Rakúska patrí urbanistická štúdiá rozvojovej koncepcie prihraničnej oblasti BSK, ktorú spracoval Vladimír Hrdý a kol. v roku 2004. Na štúdiu nadväzoval v roku 2013 projekt BAUM, s piatimi súťažnými návrhmi a následným čistopisom urbanistickej štúdie.



Obr. 13. Rozvojová koncepcia prihraničnej oblasti BSK od architektov Vladimír Hrdý, Vladimír, Miloš Kedrovič. Urbanistická štúdiá, 2004.

Obr. 14. Prírodná koncepcia prihraničnej oblasti od architektov Bogár, Králik, Urban, 2013. Obe štúdie uvažujú s vytvorením ramena Dunaja v blízkosti hranice s Rakúskom. Zdroj: Archív autora

## 6.4 SúčasnÉ názory na rozvoj regiónu

Územný plán Bratislavského samosprávneho kraja definuje základné urbanizačné osi, dopravnú štruktúru regiónu a štruktúru prírodných a chránených území. Bratislava má okrem vnútorných regionálnych väzieb aj cezhraničné vzťahy, ktoré majú v rámci Šengenského priestoru potenciál prispievať k postupnému formovaniu viedensko-bratislavského metropolitného priestoru.

V súvislosti s problematikou suburbanizácie považujeme za dôležité priority smernej časti územného plánu VÚC, v ktorých sa uvádza požiadavka podporovať vzťah urbánnych a rurálnych území v novom partnerstve. Zásadným problémom, ktorý stále pretrváva je predovšetkým absencia územných plánov zón, ktoré sledujú nie len funkčno-prevádzkové parametre, ale usmerňujú aj priestorovú kvalitu budúcej zástavby, teda nie len jej kvantitatívne parametre. Problematickou sa javí aj realizácia „ad hoc“ zmien a doplnkov územných plánov sídel často vyvolaných na základe zámeru developera a to bez adekvátneho vyhodnotenia dopadov takéhoto rozvoja na širšie zázemie, respektíve na región ako celok. Nevyhnutnosťou je dôsledné previazania jednotlivých úrovní plánovania. Na riadenie takéhoto procesu však už nepostačuje klasická regulačná metodika územných plánov, ale je nutné nájsť spôsob koncepčného prepojenia územného plánovania sídelných štruktúr na úrovni zóny, sídla, regiónu<sup>38</sup>. Cieľom by mala byť udržateľná a koordinovaná koncepcia metropolitného regiónu s jasným stanovením a hierarchiou rozvojových lokalít, s obmedzovaním ich rozsahu na voľných plochách, s preferenciou verejnej dopravy a s pravidlami, ktoré by zabezpečovali harmonizáciu hmotovo-priestorovej štruktúry na základe jednoduchých priestorovo-prevádzkových pravidiel.

V tomto kontexte je vhodné vyzdvihnúť prístup architekta Romana Kouckého, ktorý uplatňuje v rámci koncepcie Metropolitného plánu Prahy. Ten dôsledne zohľadňuje krajinno-priestorový rámec, tak zásadný pre podporenie osobitosti lokality. Súčasne narába s minimálnym počtom regulačných prvkov, ktoré napomáhajú i v tak veľkej mierke, akým mestský región je, vytvoriť spoločný priestorový kvalitatívny rámec<sup>39</sup>.

Potenciálnym prvkom, ktorý môže prispieť k zjednocovaniu krajiny v minulosti rozdelenej železnou oponou, je zelený pás má byť v budúcnosti zelený pás v prihraničnom území. Toto územie patrí do potenciálneho radiálno-okružného prírodného systému. Zelený pás medzi Slovenskom a Rakúskom nadväzuje na lesné porasty lemujúce tok Dunaja a na ďalšie lokality, ktoré tvoria biokoridory nadregionálneho významu.

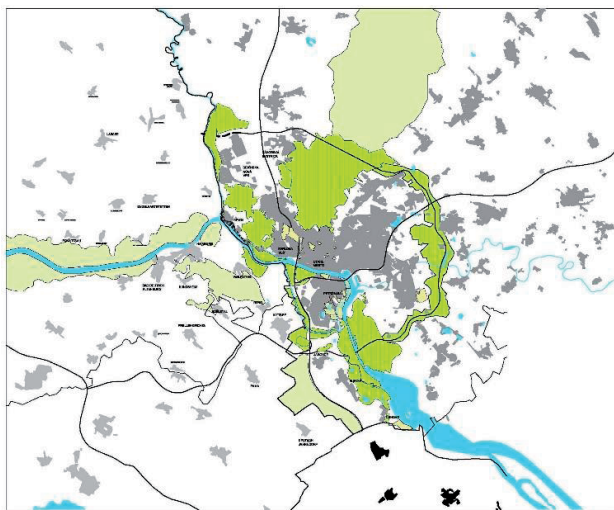
Systém zelených území v bratislavskom regióne, ktorý obkolesuje zázemie Bratislavy ako prírodný okružný prvok, má šancu spojiť sa do principiálneho zeleného prstenca a vytvoriť *Bratislavský green belt*, ktorý je víziou, ale má potenciál stať sa prirodzeným limitom budúcej urbanizácie (obr. 15).

---

<sup>38</sup> BACOVÁ, Andrea. Suburbanizačný proces Bratislavy alebo Bratislavské urban sprawl. *ARCH*, roč. 15 (10). Bratislava: Eurostav, 2010, s. 50. ISSN 1335-3268

<sup>39</sup> KOUCKÝ, Roman a kol. *Územní plán hlavního města Prahy*. Metropolitní plán: koncept odůvodnění. Praha: IPR, 2014, s. 17-149. ISBN 978-80-87931-19-6





Obr. 15. Ideová štúdiá Zeleného venca okolo Bratislavy, ktorého úlohou je limitovať rast mesta a vytvoriť prírodný predel medzi mestom a jeho zázemím. Táto prírodno-krajinná kostra obsahujúca zalesnené územia Karpát, podunajskú krajinu, nivu Moravy, časť povodia Malého Dunaja a nový zelený pás v cezhraničnom území medzi Slovenskom a Rakúskom. Vytvára sa tak ucelený radiálno-okružná prírodná sústava, ktorá je východiskom aj limitom ďalšej (sub)urbanizácie. Prírodný prstenec je zároveň dobre dostupným teritóriom pre rekreáciu obyvateľov mesta a jeho zázemia. Výkres predstavuje jednu z alternatívnych štúdií vytvorenú v rámci projektu dizertačnej práce na ÚUUP, Fakulta architektúry STU Bratislava. Autor: Michal Bogár, 2018. Zdroj: archív autora

## 6.5 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2022

Publikácia 100 rokov Bratislavskej župy je súborom štúdií viacerých autorov zameraných na diferencované témy. Kapitola *Územný rozvoj kraja – minulosť a vízia do budúcnosti* sa sústreďuje na vybrané koncepcie rozvoja mesta, alebo časti regiónu od dvadsiatych rokov 20. storočia až po nedávne štúdie zamerané na urbanizáciu niektorých predmestských oblastí Bratislavy. Autorským zámerom bolo pomenovať ťažiskové myšlienky v uvažovaní o urbanizácii v predmestskej krajine a vysledovať v predstavených koncepciách niektoré idey ako spojitý systém premýšľania o danom priestore – Ariadninu niť – po ktorej sa dokážeme pohybovať v priestore naplnenom úvahami o budúcej urbanizácii v prímestských obciach a v širšom území bratislavského regiónu.

Kapitola sa dotýka prírodných prvkov v bratislavskom regióne ako potenciálnych elementov, ktoré môže zásadne prispieť k formovaniu a modifikovaniu súčasných názorov na budúcu urbanizáciu predmestských oblastí tzv. Veľkej Bratislavy. V tejto kapitole sa po prvýkrát publikuje v knižnej podobe aj idea spojitého zeleného prstenca v predmestskej oblasti Bratislavy, ktorú autor predstavil už v roku 2018 vo svojom projekte dizertačnej práce obhájenom na Ústave urbanizmu a územného plánovania FAD STU. Tento projekt obsahoval návrh spojitého systému zelených plôch nachádzajúcich sa v území medzi kompaktným mestom a predmestskými obcami - ako prírodný a krajinný systém, ktorý má šancu spojiť sa do principiálneho zeleného prstenca a vytvoriť

*Bratislavský green belt.* Tento zelený prstenec je zatiaľ víziou, ale má potenciál stať sa určujúcim krajinným prvkom / prirodzeným limitom budúcej urbanizácie. Výskum danej témy pokračoval v nasledujúcich rokoch 2019-2021 v rámci externého pôsobenia autora habilitačnej práce na Ústave urbanizmu a územného plánovania FAD STU. Témy výskumu sa v tomto období zameriavali hlavne na východnú prímestskú oblasť Bratislavy a na sídla vidieckeho charakteru, ktoré sa dotýkajú potenciálneho zeleného prstenca hlavného mesta. Tejto oblasti sa venuje aj autorská štúdia prezentovaná v kapitole 7 habilitačnej práce.

## 7. BRATISLAVA V ZELENOM OBJATÍ

Kapitola z knihy: Suburbanizácia 1 (autor: Michal Bogár, 2019)

### 7.1 Úvod

Intenzívna urbanizácia, ktorá priniesla veľký plošný nárast miest hlavne v 2. polovici 20. storočia, pokračuje aj v súčasnosti rýchlym tempom. Vypĺňa nezastavané priestory vo vnútri miest a vstupuje aj do medzimestského metropolitného územia. Štatistické dáta potvrdzujú, že výmera voľných priestranstiev a prírodných plôch sa stále znižuje, čím sa mení celý obraz mestskej krajiny – *obraz*, ktorý je jedným z hlavných pojmov Lynchovho prístupu k mestu<sup>40</sup>. V súvislosti s neustálou premenou krajinného obrazu píše Miroslav Marcelli v jednej zo svojich filozofických reflexií o viacerých pojmoch obsahujúcich časovú dimenziu<sup>41</sup>. Dotýkajú sa pohybov – prírodných aj urbánnych – v ktorých zaznamenávame viaceré typy rytmov. Sú to aj sociálne pohyby – presuny obyvateľstva spôsobujúce suburbanizačné vlny<sup>42</sup>, ktoré prichádzajú v rôznych intervaloch a zasahujú územia v okolí veľkých miest v diferencovaných vzdialenostiach. Podľa Marcelliho môžeme hovoriť aj o prelínaní viacerých rytmov, teda o polyrytmickom vývoji krajinného priestoru.

Krajina v okolí Bratislavy je súčasťou cezhraničného regiónu. Je to územie, ktorého forma osídlenia je primárne poznačená geografickými danosťami krajiny. Terénny reliéf tu dlhodobo tvoril prirodzené podmienky pre osídlenie a prepájanie určitých častí územia, ale zároveň aj pre trasovanie štátnych hraníc. Bývalá železná opona medzi východnou a západnou Európou, ktorá sa dotýkala priamo územia Bratislavy, sa tiahla pozdĺž Dunaja a Moravy, pretínala polia a lesy na južnom okraji mesta a pokračovala ďalej po rakúsko-maďarskej hraničnej čiare. Južná periférna oblasť Bratislavy v kontakte s rakúskym územím, kde sa po politických zmenách v 1989 zrušilo dlhodobo neprístupné hraničné pásmo, obsahuje výnimočné prírodné plochy. Táto lineárna zelená oblasť nadväzuje na ďalšie prírodné lokality, s ktorými spolu vytvára širší krajinný systém v zázemí Bratislavy.

---

<sup>40</sup> Kevin Lynch formuloval niekoľko základných urbanistických pojmov svojej teórie v knihe *The Image of the City* vydané v roku 1960. Hovorí tu o obraze – *image* a o hodnotiacom kritériu mesta – *imageability*. Podrobnejšie pozri v publikácii: LYNCH, Kevin. *Obraz mesta*. Praha: Bova Polygon, 2004, 224 s. ISBN 80-7273-094-0

<sup>41</sup> Pojmy sú citované z jedného z rukopisov, ktorý vznikol v priebehu rokov 2013 – 2014 v rámci korešpondencie s Michalom Bogárom, autorom tejto štúdie. Reflexie Miroslava Marcelliho z tohto obdobia sa dotýkali návrhu niektorých pojmov pre štúdiu *Čas, mesto, rytmus* do knihy Bratislava Metropolis. Viac pozri v publikácii: MARCELLI, Miroslav. *Miesto, čas, rytmus*. Bratislava: Kalligram, 2014, 192 s. ISBN 978-80-8101-867-1

<sup>42</sup> O téme suburbanizácie pozri viac: ŠVEDA, Martin. Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajinnej pokrývky. *Geografický časopis / Geographical journal*, 63 (2), 2011. 155173. ISSN 2453-8787

## 7.2 Pra-príroda“ verzus suburbium

Územie, v ktorom sa formovalo prvotné osídlenie dnešnej Bratislavy, bolo špecifickým miestom, kde sa stretala vnútrozemská dunajská delta s lesnatým karpatským terénom. Táto „pra-príroda“ zostáva na niektorých miestach dodnes skoro neporušená aj napriek tomu, že v jej blízkosti sa vytvorilo rozsiahle mesto. V obrazoch bratislavskej krajiny vidíme stopy historických prírodných scén v zachovaných dunajských ramenách, v nive Moravy alebo v karpatských lesoch, ktoré sa rozprestierajú v okolí mesta. Môžeme tu vidieť aj iný typ nezastavaných priestorov: prírodné plochy, ktoré zostali vo vnútri mesta a nikdy sa neurbanizovali alebo naopak lokality, ktoré boli v minulosti už zastavané ako súčasť kontinuálneho mesta a následne sa vyprázdnil rôznymi zásahmi. Pri istej miere abstrakcie môžeme teda hovoriť o minimálne dvoch druhoch nezastavaného územia v meste a jeho okolí: ide o prírodné a iné plochy bez zástavby a o územia, ktoré sa vyprázdnil civilizačnými aktivitami (napríklad asanáciami nepotrebných výrobných areálov). Pri skúmaní súčasného obrazu mesta a jeho okolitého územia sa dostávame k udalostiam, ktoré nie sú na prvý pohľad zrejmé. Vladimír Šimkovič, ktorý vo svojich reflexiách sleduje fenomenologické ponímanie bratislavskej krajiny, hovorí o „meste v hraničnej polohe“. Vo svojom texte píše: Pre Bratislavu sa početné historické a kultúrne informácie začínajú štandardným a stručným konštatovaním, že leží v dotyku Karpát a Dunaja, čo je zrejmé, ale za týmto viditeľným obrazom krajiny je množstvo vzťahov a udalostí, ktoré sú skryté<sup>43</sup>.

## 7.3 Európske metropolitné územia - krajinnoprírodná osnova: rámec a limit

V mestách západnej Európy a Severnej Ameriky prebieha suburbanizácia od 50. rokov 20. storočia, pričom ju sprevádza debata a aktivity zamerané na metódy regulácie tohto javu s cieľom zlepšiť podmienky života obyvateľov dotknutých území. Aktuálny diskurz o európskych metropolitných územiach sa dotýka predovšetkým priestorov, ktoré obklopujú hlavné mestá. Jednou zo základných tém tejto debaty je budúci vývoj vzťahu medzi prírodou a mestom alebo širšie, medzi prírodou a metropolou. Filozofka Chris Younes hovorí o tomto vzťahu ako o našom vnútornom rozpore, ktorý však má svoje smerovanie a východisko. V knihe *Ville contre-nature* hovorí o túžbe po novom spojení človeka s prírodou, ktorú pociťujeme súčasne s našou túžbou po intenzívnom mestskom prostredí a po premene spôsobu života. Hybridizácia mestských a prírodných plôch sa odohráva v priestorových a časových redistribúciách, ale zároveň aj v prebúdzaní ekologického svedomia... Nedokážeme skutočne potlačiť náš smútok nad stratou „divokej“ alebo „archaickej“ prírody, ktorú sa snažíme chrániť v jej malom rozsahu tak, že ju nahradíme „renaturalizovanou“ prírodou ohrozujúcou celý ekosystém. Zachrániť ju naozaj máme však šancu jedine tak, že znovu sprítomníme pre okolitý svet túto pôvodnú prírodu<sup>44</sup>. V uplynulom desaťročí vznikli viaceré teoretické štúdiá a ideové návrhy pre usmernenie procesov v aglomerácii Veľkého Londýna, v metropolitnom území Paríža, ale aj v cezhraničných regiónoch Francúzska, Belgicka a Nemecka.

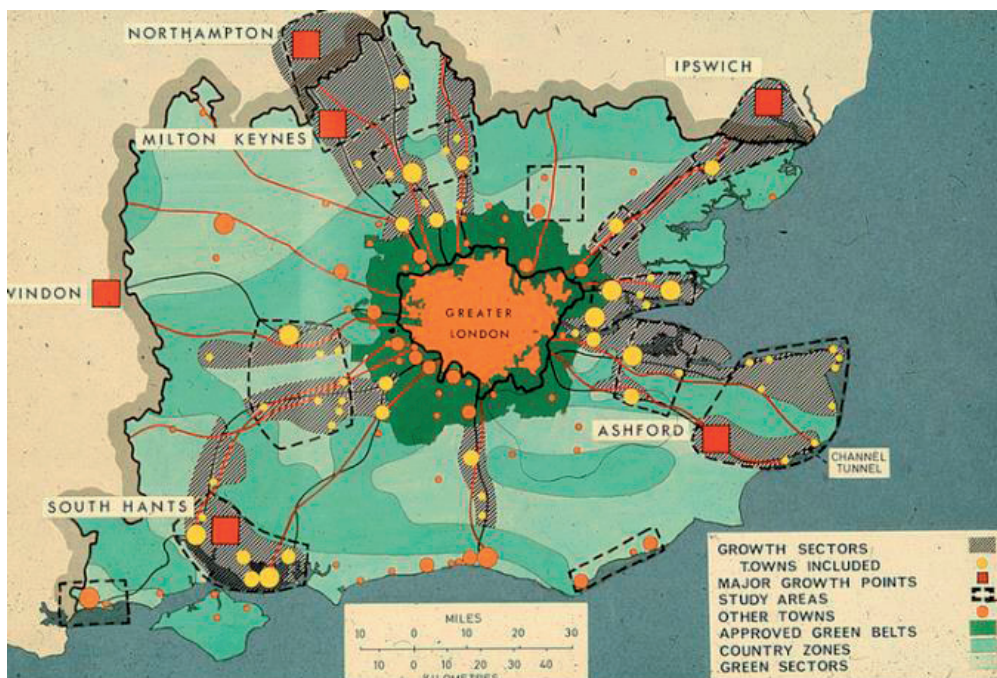
<sup>43</sup> ŠIMKOVIČ, Vladimír. Poloha a osud mesta na hranici. In: PERRAULT, Dominique, Michal BOGÁR, Ľubomír KRÁLIK a Ludovít URBAN, eds. et al. *Bratislava Metropolis*. 1. vyd. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, 2013, s. 55-82. ISBN 978-80-88757-77-1

<sup>44</sup> YOUNES, Chris et al. *Ville contre-nature*. Philosophie et architecture. Paris: La Découverte, 2010, 288 s. ISBN 9782707130914

## 7.4 Výskum a ideový koncept metropolitného zeleného prstenca Londýna

Charakteristické dopady suburbanizácie sa prejavujú dlhodobo v metropolitnej oblasti Londýna (*Greater London*), kde sa už od 60. rokov 20. storočia formuje idea zameraná na limitovanie plošného nárastu novej, prevažne rezidenčnej výstavby v okolí hlavného mesta. Odborné a komunálne aktivity vyústili do návrhu ochranného zeleného prstenca limitujúceho ďalšie šírenie expanzívnej zástavby do vidieckej krajiny. Prvýkrát bol tento prírodný prvok spomenutý už v 30. rokoch 20. storočia a jeho podoba aj rozsah sa postupne menili. Plán širšieho územia v okolí Londýna, ktorý vznikol v 40. rokoch 20. storočia, ako aj ďalšie plány vytvorené v nasledujúcom období, prezentujú *green belt* (zelený pás) ako prírodný predel medzi Veľkým Londýnom a tzv. vonkajším územím Londýna. V minulosti bol tento pás definovaný ako prírodná plocha bez stavieb, ktorej úlohou bolo obmedziť expanziu novej výstavby a tým limitovať rast počtu obyvateľov Veľkého Londýna.

Metropolitný zelený pás (obr. 81) stále existuje a medzičasom sa dokonca zväčšila jeho plošná výmera, narúšajú ho však stavebné aktivity, ktoré vstupujú do jeho územia. Dôvodom tohto stavu je aj skutočnosť, že uvedené zelené pásmo nikdy nebolo presne definované priestorovým regulatívom alebo samostatným plánom. Aktuálna odborná debata preto smeruje k jeho redefinícii, pričom sa otvárajú zásadné otázky dotýkajúce sa budúceho sociálneho aj krajinného obrazu celého metropolitného regiónu Londýna.



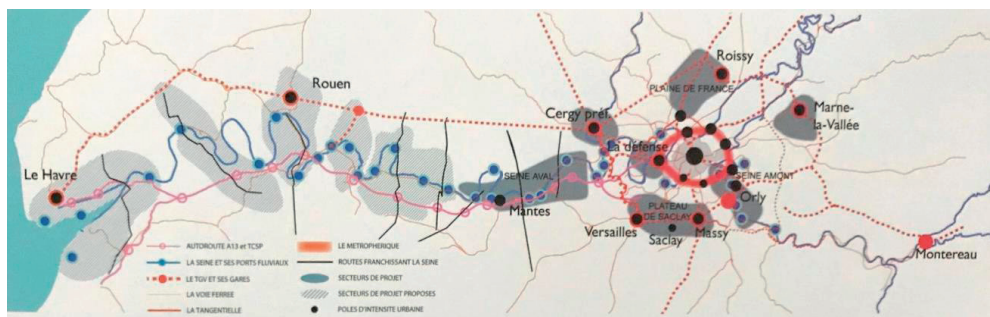
Obr. 16. Ideové štúdiá Zeleného pásu okolo Londýna, ktorého úlohou je limitovať rast mesta. Zdroj: Bogár, 2019



## 7.5 Ideové štúdie pre Veľký Paríž

V súvislosti s Veľkým Parížom<sup>45</sup> hovoria francúzski urbanisti, medzi inými Roland Castro, Antoine Grumbach, Christian de Portzamparc a Dominique Perrault, o metropole ako o území, ktoré je hybridným priestorom naplneným štruktúrami rôzneho charakteru, novými urbánnymi formami a prvkami rurálnej krajiny. Je to územie, ktoré je v neustálom vývoji, nemá mestský charakter a jeho vidiecky obraz je narušený inváziou suburbanizačných aktivít.

Ako typický príklad metropolitného územia uvádza urbanista Antoine Grumbach so svojím kolektívom (Grumbach 2009) krajinu v okolí Seiny, ktorej časť patrí do oblasti parížskej aglomerácie (obr. 2). V jednotlivých častiach tohto územia sa striedajú prvky mestského prostredia a poľnohospodárskej krajiny, dopravné trasy a diferencované urbánne štruktúry, ktoré vytvárajú jeden spojitý obraz. Rieka tvorí ideovú aj koncepcnú os Grumbachovho návrhu Veľkého Paríža. Vo svojej štúdii nazvanej *Seine Métropole* definuje lineárny koncept metropolitného územia orientovaného smerom na západ od Paríža a umiestňuje ho do údolia Seiny, kde sa postupne dotýka miest Mantes, Rouen a svojou rozvojovou osou siaha až po prístavné mesto Le Havre.

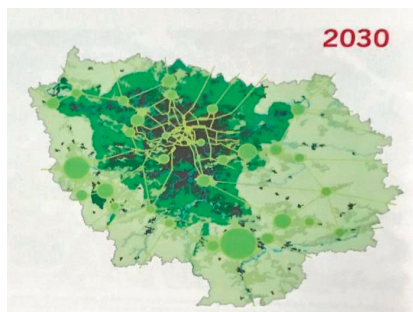


Obr. 17. Ideový návrh *Seine Métropole*, ktorý predstavil francúzsky architekt a urbanista Antoine Grumbach ako víziu rozvoja Veľkého Paríža (*Le Grand Paris*) v území okolo rieky Seiny smerom na západ až po prístavné mesto Le Havre, 2009. Zdroj: Grumbach et al. 2009

Koncepcia pre Veľký Paríž, ktorú predstavil Richard Rogers a partneri, je formovaná ako polycentrický systém rozvíjajúci sa okolo jadrového mesta *Intra muros*. Tak, ako v prípade londýnskej metropoly, aj v tejto štúdii je zreteľný zámer limitovať ďalší plošný rast mesta a jeho suburbanizačných aktivít prírodným prstencovitým útvarom (obr. 83 a 84). Tento prvok je definovaný ako zelené medzikružie vložené do metropolitného územia prinášajúce zásadné rozhranie medzi rôznymi prostrediami, teda medzi (pred)mestským a vidieckym prostredím. V ňom samotnom je zároveň obsiahnutý aj rozhodujúci sociálny rozmer projektu prinášajúci principiálne obmedzenie počtu obyvateľov vo vymedzenej oblasti. Takýmto prirodzeným limitom rastu sa vytvoria predpoklady pre zlepšenie podmienok bývania, vybavenosti a dobrého dopravného spojenia každej z

<sup>45</sup> Územie Veľkého Paríža paralelne analyzujú viaceré francúzske a zahraničné tímy, ktoré zároveň pripravujú aj ideové štúdie ďalšieho rozvoja parížskej aglomerácie. V roku 2008 francúzsky prezident Nicolas Sarkozy vyzval niekoľko multidisciplinárnych kolektívov, aby pripravili analýzy a ideové námety na transformáciu parížskej metropolitnej oblasti.

obytných častí s centrálnym mestom a s ďalšími okolitými centrami. Zároveň je tu vytvorený princíp nového nedotknuteľného prírodného územia definovaného ako kontaktný a regeneračný priestor pre obyvateľstvo mesta a jeho suburbii. Zásadnou súčasťou celého konceptu bola aj výskumná časť ideového projektu, na ktorej sa podieľal prof. Ian Gordon a multidisciplinárny tím *London School of Economics*, ktorý sa v súčasnosti venuje aj konceptu zeleného prstenca Londýna.



Obr. 18 (vľavo). Jeden z desiatich princípov pre parížsku metropolu - prírodný prstenec ako limit ďalšej expanzie mesta.

Obr. 19. Prírodný prstenec v mapovom podklade širšieho územia. Zdroj obrázkov: Rogers, Stirk, Harbour et al. 2009

## 7.6 Veľká Bratislava a diskurz o rozvojových osiach a prírodno-krajinnej kostre regiónu

Pojem Veľká Bratislava použili vo svojich textoch už Alois Balán a Jiří Grossmann, ktoré publikovali v 20. rokoch 20. storočia v časopise SIA<sup>46</sup>. Išlo o ideové štúdie zamerané na definovanie rozvojových osí mesta a na prípravu regulačného plánu, ktorý bol v tom čase mimoriadne aktuálnou témou aj v Prahe, v Brne a v ďalších európskych mestách. Bratislava, ako nové hlavné mesto, sa nachádzala v úplne zmenených priestorových vzťahoch a v dotyku s novo-usporiadanými štátnymi hranicami. Množstvo odborných článkov a prípravných aktivít vyústilo do medzinárodnej súťaže na Regulačný plán Bratislavy, ktorá priniesla niekoľko konceptov možného rastu mesta a jeho zázemia. Viaceré súťažné koncepcie navrhovali rozvoj mesta predovšetkým do rovinatého územia rozkladajúceho sa severovýchodne od kompaktného jadra mesta.

## 7.7 Krajinná kostra zázemia mesta – východisko a potenciálny limit urbanizácie

V roku 2004 vznikla v rakúskom akademickom prostredí teoretická štúdia dotýkajúca sa cezhraničného územia medzi Rakúskom a Slovenskom, v ktorej Thomas Dillinger konštatuje, že ani 15 rokov po odstránení železnej opony sa v tomto území nerozvíjajú žiadne výraznejšie urbanizačné aktivity medzi dvomi hlavnými mestami (Dillinger, 2004). Zároveň pripomína, že komunálna sféra v rakúskych prihraničných obciach sa bude musieť pripraviť na suburbanizačnú vlnu, ktorú možno

<sup>46</sup> Štúdia bola zameraná predovšetkým na ideové námety pre budúci regulačný plán mesta, v texte sa ale objavujú aj poznámky k periférnej časti mesta. Viac pozri v článku: BALÁN, Alois a Jiří GROSSMANN. Regulační studie velké Bratislavy. *Časopis československých architektů SIA*, 25 (3), Praha: SIA, 1926, s 39-52.

očakávať zo strany obyvateľov neďalekej Bratislavy po úplnom otvorení hranice. Dnes, po uplynutí ďalších bezmála 15 rokov a po začlenení sa Slovenska do jednotného Schengenského priestoru môžeme konštatovať, že cezhraničná spolupráca, ani presídľovanie obyvateľstva zo strany veľkého mesta do vidieckeho prostredia nenadobudli v danom priestore výraznejšiu dynamiku.

V prípadovej štúdií, ktorá je súčasťou kapitoly, je prezentovaný zelený pás navrhnutý na periférii mesta a jeho ideové aj priestorové prepojenie s hlavnou kompozičnou osou južného mestského celku Petržalky, v ktorom je navrhnutý lineárny park<sup>47</sup> spájajúci mestské prostredie s jeho zázemím. Kontakt a spolupôsobenie rôznych typov prírodných prvkov prináša novú kvalitu prostredia, kde sa vytvárajú vhodné podmienky pre zachovanie autentickej prírody či umelo vytvorených zelených plôch, ktorých prítomnosť limituje rozvoj urbanizácie. V aktuálnej diskusii o zázemí mesta je potrebné pripomenúť si fakt, že v porovnaní s mnohorozmerným vnímaním mestského prostredia je suburbánne územie často zobrazované ako jednorozmerné. Chápať aj takéto územie ako viacrozmerne znamená porozumieť mu za hranicami používaných reduktívnych kategórií a vnímať ho ako komplexný a zložitý sociálny priestor<sup>48</sup>. Ak teda hovoríme o komplexnom sociálnom prostredí tohto územia, chceme hovoriť aj o jeho viacvrstevnom obraze, ktorý má, tak ako mesto, svoje špecifické hodnoty. Tu sa opäť vraciame k *obrazu* Kevina Lyncha. Nejde nám pritom iba o prírodné nezastavané plochy, ale aj o obraz samotných suburbií. *Imageability* je v tomto procese podstatným kritériom pri hodnotení krajinných súvislostí a pri formovaní alternatívneho názoru na potenciál nezastavaných častí mesta a jeho zázemia.

## 7.8 Komentár ku kapitole

Michal Bogár, 2022

Kapitola *Bratislava v zelenom objatí* vznikla na podnet zostavovateľov publikácie *Suburbanizácia: Ako sa mení zázemie Bratislavy* (Šveda, Šuška, 2019). Editori zaradili do knihy viaceré vedecké štúdiá zamerané na aktuálne témy predmestských oblastí a suburbanizácie. Autormi jednotlivých kapitol sú predovšetkým prírodovedci z Geografického ústavu SAV. Príspevok *Bratislava v zelenom objatí* vznikol v prostredí Fakulty architektúry a dizajnu (FAD STU), pričom bol prvým čiastkovým výstupom z konzultácií medzi výskumnými pracovníkmi SAV, Prírodovedeckej fakulty UK a doktorandmi Ústavu urbanizmu a územného plánovania FAD STU. Iniciatíva pre takúto spoluprácu vznikla začiatkom roku 2018 v rámci prípravy spomínanej publikácie vydanej s podporou grantu APVV<sup>49</sup>. V období 2018-2019 spracovával svoj výskum vybraných predmestských území aj autor predloženej habilitačnej práce. Výsledky prvej etapy tohto výskumu sú zhrnuté v samostatnej kapitole habilitačnej práce *Bratislava v zelenom objatí*, ktorá sa koncentrovala predovšetkým na európsky kontext bratislavského regiónu a na súčasné tendencie v uvažovaní o metropolitných územiach. Autorské reflexie sa dotkli hlavne viedensko-bratislavského cezhraničného regiónu,

---

<sup>47</sup> Návrh lineárneho parku v Petržalke bol prezentovaný v súťažnom návrhu ateliéru BOGÁR KRÁLIK URBAN v medzinárodnej súťaži na Centrálnu rozvojovú os Petržalky, 2013.

<sup>48</sup> Viac pozri v článku: VAUGHAN, Laura, Sam GRIFFITHS, Mordechai HAKLAY and Catherine Emma JONES. Do the Suburban exist? Discovering Complexity and Specificity in Suburban Built Form. *Transaction of the Institute of British Geographers. New Series*, 34 (4). London: Wiley, 2009, 475-488. ISSN 0020-2754

<sup>49</sup> Výskum a vydanie vedeckej monografie *Suburbanizácia: Ako sa mení zázemie Bratislavy* (Šveda, Šuška, 2019) boli finančne podporené Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0462 (*Suburbanizácia – vývoj a dopady na sociálno-priestorovú štruktúru územia Bratislavy*).



oblasti Greater London a Veľkého Paríža. Intenzívna urbanizácia v týchto metropolitných územiach sa odohráva z veľkej časti na poľnohospodárskych a ďalších nezastavaných plochách a spôsobuje tak prevažne nereverzibilné zmeny krajinej pokrývky. Časť aktuálnych výskumov sa zameriava práve na tieto zmeny, pričom ide predovšetkým o získavanie podrobných dát o úbytku výmery ornej pôdy, o narastajúcich plochách rezidenčných a logistických štvrtí, o technických a dopravných infraštruktúrach a ďalších prvkoch, ktoré prináša nová výstavba do predmestských území. Interdisciplinárne tímy rozširujú svoju prácu o analýzy z odborov, ktoré sa doteraz na výskum suburbanizácie nevyužívali. Patria medzi ne napríklad štúdie pracujúce s novými technológiami. Humánni geografi napríklad používajú vo svojich analýzach dáta súvisiace s počtami užívateľov mobilných sietí v európskych metropolách, ktorými účinne upresňujú údaje o pohybe obyvateľstva medzi mestami a ich zázemím (Šveda, 2019). Všetky tieto informácie prispievajú k prehĺbeniu podkladov pre lepšie pochopenie existujúcich procesov a pre uvažovanie o koncepciách terapie a možného vývoja predmestských oblastí.

V kapitole Bratislava v zelenom objatí sa nachádzajú aj krátke autorské interpretácie reflexií filozofov Miroslava Marcelliho a Chris Younes zamerané sa vzťah mesta a mestského človeka k prírodnému prostrediu. V textoch sa objavuje aj pohľad Vladimíra Šimkoviča, ktorý sa sústreďuje na fenomenologický prístup v premýšľaní o krajine a jej premenách. Všetky uvedené reflexie smerujú k základnej úvahe o podstatnej úlohe prírodného a geografického kontextu vo vývoji obrazu krajiny a pri usmerňovaní urbanizácie v predmestskom prostredí. V sérii spomínaných reflexií hrá dôležitú rolu „pra-príroda“, alebo „archaická príroda“, ako ju nazýva francúzska filozofka Yunes<sup>50</sup>. Fragmenty dávnej prírody a jej palimpsesty sú stále prítomné v reliéfe, alebo v skrytých vrstvách krajinej pokrývky a v ostatných rokoch sa zreteľnejšie objavujú aj v koncepciách urbanistov a krajinárov.

### **Londýnsky zelený pás**

Prírodné masívy (lesy, lúky, pasienky, nivy, územia riečnych ramien...), ale aj veľké poľnohospodárske plochy obklopujúce urbánne štruktúry poskytujú obyvateľom miest kontakt s autentickou vidieckou krajinou. Ešte nedávno spojené a zelené územia sa prerušujú a vyplňajú zástavbou a príroda sa stále viac vzdáva.

Dotyk mesta s vidieckym prostredím dostal v súčasnosti nový rozmer a naliehavosť. Pri istej miere zjednodušenia možno povedať, že aktuálne dianie okolo zeleného pásu Veľkého Londýna je esenciálnym prípadom udalostí, ktoré v súčasnosti reprezentujú dianie v predmestských oblastiach európskych miest. Pohľad na aktuálne odborné a občianske iniciatívy dotýkajúce sa tohto územia nám ukazuje, že v súčasnosti silnejú aktivity smerujúce k obmedzeniu ďalšej urbanizácie a k udržaniu čo najväčšej výmery prírodných a nezastavaných plôch v rámci Green Belt. Blízkosť vidieka pre obyvateľov intenzívne osídlených mestských území v Londýne, a všeobecne v urbánnom prostredí, je podstatná z hľadiska relaxačných a športových aktivít a sociálnej interakcie, ale v ostatných rokoch sa objavil aj nový argument pre posilnenie tohto vzťahu. V čase pandémie sa v mestskom husto osídlenom prostredí postupne definujú nové priority v rámci prípravy kultúrnych a spoločenských aktivít. Uprednostňujú sa voľné nezastavané priestranstvá vo vnútri urbánnej štruktúry, alebo v jej prírodnom zázemí, kde pri dostatočných odstupoch majú účastníci podujatí majú fyzicky (aj psychologicky) poskytnuté podmienky hygienického bezpečia a tento trend sa javí byť dlhodobý.

---

<sup>50</sup> Viac pozri aj v časti 7.3 tejto práce.

V súvislosti s témou londýnskeho zeleného pásu treba pripomenúť, že v súčasnosti silnejú aj kritiky zo strany oponentov, ktorí žiadajú najmä zmiernenie, alebo zrušenie obmedzení výstavby na území zeleného pásu. Argumentujú tým, že krajina prešla v ostatných rokoch veľkými zmenami a je teda potrebné pozrieť sa novou optikou aj na koncepciu „nedotknuteľného“ zeleného územia obklopujúceho Londýn. Spoločnosť the Council for the Preservation of Rural England (CPRE)<sup>51</sup> vo svojich výskumoch v roku 2022 sústreďuje pozornosť na vysledovanie podmienok, ktoré môžu prispieť k udržaniu čo najväčšieho spojitého územia Green Belt a zároveň podporiť dôvody pre zníženie rozvojových a stavebných aktivít v zelenom prstenci. Najnovší výskum je pomenovaný *Neďaleký vidiek* a jeho aktivity sa rozvíjajú v jednotlivých menších sídlach na periférii hlavného mesta, kde nová výstavba ohrozuje spojitosť nezastavanej krajiny. Zástupcovia CPRE London pracujú spolu s miestnymi aktivistami priamo v štvrtiach, ktorých územia sú súčasťou Green Belt. Pri kontakte s obyvateľmi dotknutých štvrtí hovoria hlavne o tom, že potreby novej urbanizácie môžu byť dostatočne uspokojené napríklad aj na pôde brownfield, kde je stále dostatok voľného územia. Jedným z typických príkladov je sídlo Enfield, v ktorom sa výskumom preukázali tisíce metrov štvorcových nezastavaných plôch aktuálne obsadených povrchovými parkoviskami v okolí nákupných centier. Výstupy z uvedeného výskumu odporúčajú využiť na pripravovanú urbanizáciu predovšetkým takéto nehospodárne a neekologicky obsadené pozemky a uchrániť tak pred výstavbou neďaleké poľnohospodárske lokality. Pre obyvateľov Enfieldu a ďalších predmestských obcí je výstavba vo vyhradenom zelenom území nevhodným scenárom. Kvôli novej urbanizácii môžu stratiť kontakt s vidiekom, ktorý majú na dosah, pričom výstavba nových domov na periférii neprináša nič zásadné, čo by prispelo k vyriešeniu aktuálnej bytovej krízy... Je potrebné uvedomiť si ešte ďalší rozmer rozširujúcej sa rezidenčnej výstavby v okrajových polohách mesta – spolu s ňou sa stráca vzácna voľná pôda, ktorá je životne dôležitá aj v boji proti klimatickým a prírodným krízam. CPRE hovorí v tejto súvislosti o zelenom páse ako o zásadnom krajinnom elemente, ktorý vytvára pre hlavné mesto *klimatický bezpečnostný pás* (Roberts, 2022).

Koncepcie zelených prstencov sa postupne objavujú aj v iných britských sídlach. Green Belt môžeme nájsť v Birminghame, Leeds a ďalších mestách. Spoločnosť CPRE má sieť svojich pobočiek vo viacerých anglických regiónoch. V každej z týchto oblastí sa generuje spolupráca s odbornými kruhmi a zoskupeniami občianskych aktivistov, ktorí participujú na príprave prieskumov a takisto koncepčných dokumentov s cieľom utlmať rozvojové stavebné projekty na území zeleného prstenca a sústreďovať sa na rozvoj krajiny a jej prirodzeného vidieckeho charakteru.

### **Grand Paris a jeho geografia**

Parižsku metropolu, tak, ako aj oblasť Veľkého Londýna, tvorí niekoľko desiatok miest a obcí, ktorých katastrálne územia obsahujú diferencované geografické celky a urbánne štruktúry. Významný podiel na celkovej krajinej pokrývke majú lesy, polia, záhrady a ďalšie prírodné plochy.

Reliéf parížskeho regiónu modelovali svojimi tokmi rieky Seina, Marne a Oise. Identitu obrazu predmestskej krajiny tvoria charakteristické meandre a mierne svahy klesajúce z náhorných plošín ku

---

<sup>51</sup> CPRE, The Countryside Charity, predtým známa pod názvami ako the Council for the Preservation of Rural England (Rada pre ochranu vidieckeho Anglicka) je charitatívna organizácia v Anglicku s viac ako 40 000 členmi a podporovateľmi. CPRE, ktorú v roku 1926 založil Sir Patrick Abercrombie, aby obmedzil rozrastanie sa miest a rozvoj urbanizovaných pásov, deklaruje, že je jedným z najdlhšie fungujúcich environmentálnych zoskupení vo Veľkej Británii.

tokom riek, ktoré vykresľujú pozdĺž horizontu sústavu línií. Z vyšších polôh, v závislosti od toho, či sa človek nachádza na okraji náhornej plošiny Romainville alebo Aulnoye, na Mont Valérien alebo na terasách Montmartru či Saint-Germain, vidno urbánnu krajinu tak ďaleko, kam sme schopní dovidieť. Niekde je prerušovaná prírodnými plochami, inde orientačnými bodmi, ktoré umožňujú rozlíšiť jednu oblasť, alebo mesto od ostatných: Pleyelova veža, Eiffelova veža, Hertzienova veža a iné výškové objekty, Panteón, Bazilika Sacré Coeur, vyhladkové veže a zvonice a ďalšie orientačné body sa črtajú v panoráme krajiny... Na okrajoch tejto obrovskej zastavanej oblasti sa rozprestierajú lesy a háje a vytvárajú obrovský, metropolitný, zelený pás počínajúc od lesa Bondy po les Notre-Dame, od lesov v Boulogne po Saint-Germain, od zelených masívov Meudon po lesy Malmaison, Fausses-Reposes a Marly. Za nimi v diaľke leží poľnohospodárska pôda Ile-de-France... Tento fragment textu z výskumnej správy ateliéru Apur (Atelier Parisien d'Urbanisme)<sup>52</sup> esenciálne vystihuje črty parížskej aglomerácie. V ostatných rokoch vzniklo niekoľko podstatných ideových návrhov a projektov viacerých francúzskych a medzinárodných tímov pracujúcich na víziách metropolitnej oblasti Le Grand Paris, pričom sa v nich objavujú viaceré z uvedených krajinných prvkov ako nosné elementy ideových koncepcií ďalšieho rozvoja územia. Typickým príkladom tohto uvažovania je urbanistická štúdia Seine Métropole vytvorená ateliérom Antoine Grumbach, alebo ďalší z návrhov vytvorených v roku 2009, ktorý priniesol do parížskej aglomerácie zelený prstenec vložený do územia ležiaceho medzi mestskou štruktúrou a okolitými predmestiami (atelier Rogers, Stirk, Harbour et al.). V nasledujúcich rokoch sa rozvojové štúdie ďalej prehľbovali, pričom sa uskutočnilo množstvo kolokvií, workshopov, prednášok a ďalších sprievodných podujatí.<sup>53</sup> Na uvedenú prvú etapu analytických a ideových štúdií desiatich ateliérov, ktorú inicioval v roku 2008 prezident Nicolas Sarkozy, nadviazala ďalšia etapa, ktorá logicky súvisela so zriadením Parížskej metropoly ako samostatného územno-správneho subjektu<sup>54</sup>. Od tohto momentu sa začali pripravovať viaceré štúdie a projekty, v rámci ktorých koordinujú spoločné aktivity zástupcovia jednotlivých predmestských obcí, alebo väčších územných jednotiek.

Dôležité aktivity v tomto smere usporadúva Rada medzi-obecnej spolupráce (EPT) pre Grand Paris Est. V júli 2018 odporučili jej členovia, aby bol vypracovaný medzi-komunálny plán miestneho urbanizmu (PLUI). V predbežnom pracovnom harmonograme sa predpokladalo, že roky 2019 – 2020 budú predovšetkým obdobím vyhradeným pre diagnózu územia. Rada EPT požiadala v tejto veci o spoluprácu ateliér Apur, aby sa zúčastnil na spracovaní analýz a projektu trvalo udržateľného rozvoja na základe svojich znalostí územia a skúseností s realizáciou podobných rozsiahlych projektov.

Diagnostická etapa prebiehala čiastočne formou tematických workshopov, ktoré sa konali od marca 2019 do januára 2020. Ich cieľom bolo umožniť spoločnú reflexiu s nadhľadom nad celým

---

<sup>52</sup> Apur, Atelier parisien d'urbanisme je nezisková asociácia založená v roku 1967, ktorá združuje 29 partnerov. Je miestom zdieľaných a perspektívnych štúdií spracovávaných v diferencovaných mierkach. Dokumentuje, analyzuje a pripravuje vízie urbánneho a spoločenského rozvoja Paríža, jednotlivých území a metropoly Grand Paris. Informácie o ateliéri Apur a jeho aktuálnych aktivitách v súvislosti s Grand Paris a Grand Paris Express sú dostupné na: <https://www.apur.org/en/our-works/grand-paris-express-station-neighbourhoods>

<sup>53</sup> V novembri 2015 sa uskutočnila séria prednášok a diskusií, ktoré usporiadal Medzinárodný ateliér pre Veľký Paríž (AIGP) v spolupráci s organizáciou European France. Na jednom z podujatí, ktoré sa konalo na École Nationale Supérieure d'Architecture (ENSA) Marne-la-Vallée, vystúpil so svojou prednáškou aj M. Bogár, spracovateľ habilitačnej práce. Témou prednášky bol rozvoj prihraničnej krajiny medzi Bratislavou a rakúskymi obcami a revitalizácia centrálnej rozvojovej osi obytnej štvrte Bratislava – Petržalka zo 60. až 80. rokov 20. storočia, ktorá leží v dotyku s týmito prihraničnými územiami.

<sup>54</sup> Parížska metropola – la Métropole du Grand Paris - bola zriadená zákonom od 1. januára 2016.

územím, na ktorej sa zúčastnili zástupcovia verejných orgánov a zároveň špecialisti pre jednotlivé tematické oblasti s cieľom obohatiť prácu diagnostiky plánu miestneho urbanizmu. Zároveň s analytickou fázou sa rozbehli už niektoré čiastkové projekty. Jedným z dlhodobých a dominantných projektov, ktorý má pomôcť zosieťovať metropolitné územie, je projekt Paris express, ktorý vytvára po obvode Paríža okružnú líniu kapacitnej verejnej dopravy, pričom jednotlivé stanice tohto projektu sa stávajú jadrami nových subcentier mestskej a metropolitnej vybavenosti spojenej s parkovými a inými prírodnými plochami ležiacimi medzi hlavným mestom a okolitými sídlami.

Veľká časť uvedených aktivít na území Parížskej metropoly je inšpiratívna v pracovných metódach a v systéme uvažovania o rozsiahlom krajinnom území. Podrobnejšie štúdium ukazuje množstvo oporných bodov, scenárov, výskumných a projektových procedúr, ktorých princípy sú aplikovateľné aj v prostredí strednej Európy, respektíve v Bratislavskej aglomerácii.

## 8. ZÁVERY

Urbanizácia v mestskom aj predmestskom prostredí pokračuje a zaberá stále väčšie výmery prírodných a poľnohospodárskych plôch. Jednotlivé kapitoly habilitačnej práce priniesli čiastkové pohľady na dopady tohto urbanizačného boomu na krajinné prostredie. Autorské reflexie sa pritom sústredili na aktuálne európske tendencie v uvažovaní o vývoji vybraných metropolitných oblastí a mestských periférií. Súčasťou kapitol je j niekoľko výstupov z ideových štúdií a urbanistických súťaží zameraných na niektoré vybrané lokality Bratislavy a jej okrajové a prihraničné územia. Autorským zámerom bolo v uvedených prácach reflektovať tému geografických a prírodných elementov, ktoré v týchto prípadových štúdiách hrajú jednu z kľúčových úloh pri usmerňovaní budúcej urbanizácie. Konceptné formovanie a ochrana spojitého systému prírodných plôch – zeleného krajinného prstenca v bratislavskej aglomerácii – je jedným z podstatných ideových výstupov habilitačnej práce, ktoré sa ďalej prehlbujú v pokračujúcom výskume autora.

Témy predmestských a cezhraničných oblastí sa v ostatných rokoch vkladajú aj do zadaní študentských prác vertikálneho ateliéru Alexy/Bogár FAD STU v Bratislave, kde sa overujú variantné metódy prístupu k týmto krajinným územiam. Lokality v Paríži (Saint-Denis) a v Bratislave (prihraničná časť Petržalky) boli súčasťou zadaní urbanistických a diplomových ateliérových prác v rokoch 2019-2022. Niektoré z týchto tém sa paralelne overovali aj v spolupráci s ateliérom Buček/Horatschke na Fakulte umění a architektury TUL v Liberci, kde spracovateľ habilitačnej práce pôsobí ako konzultujúci pedagóg a člen odborných komisií pri obhajobách a kritikách študentských prác.

Čiastkové výstupy z výskumov a publikovaných prác, ktoré sú prezentované v habilitačnej práci, boli použité ako podklady pre zadaná ateliérových a diplomových prác. Prepojili sa tak výskumná a pedagogická práca, čím sa vytvoril priestor na testovanie aktuálnych tém v akademickom prostredí, ktoré umožňuje používať experimentálne prístupy a metódy. Témy zamerané na metropolitné oblasti a zároveň na okrajové a „zabudnuté“ územia predmestských zón budú zaradené do študentských zadaní aj v budúcich akademických rokoch.

## 9. POUŽITÁ LITERATÚRA

- BALÁN, A., GROSSMANN, J., 1926. Regulační studie velké Bratislavy. In: Časopis čsl. architektů SIA, 25 (3), Praha: SIA, pp. 39-52.
- BACOVÁ, A., 2010: Suburbanizačný proces Bratislavy alebo Bratislavské urban sprawl. ARCH, roč. 15, č. 10, s. 50.
- BOGÁR, M., 2020. Plánovanie mesta. In: P. SZALAY, ed., M. BOGÁR, K. HABERLANDOVÁ, N. BARTOŠOVÁ & L. KRIŠTEKOVÁ. Vojnová Bratislava, 1939-1945. 1. vyd. Bratislava: Marenčin PT., pp. 157-196. ISBN 978-80-569-0131-1
- BOGÁR, M., 2019. Bratislava v zelenom objatí? In: M. ŠVEDA, P. ŠUŠKA, eds. et al. Suburbanizácia: Ako sa mení zázemie Bratislavy? Bratislava: Geografický ústav SAV, pp. 82-103. ISBN 978-80-89548-08-8
- BOGÁR, Michal. Bratislava, súčasť cezhraničného regiónu. Niekoľko poznámok k suburbanizácii v kontakte troch krajín. In: MOSKVIN, Andrej, ed. a kol. *Bratislava - mesto na križovatke kultúr : Bratysława - miasto na skrzyżowaniu kultur*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2016, s. 231-243. ISBN 978-83-945630-4-2
- BOGÁR, M., ŠIMKOVIČ, V., 2019. Rieka ako inšpirácia architektúry – príklad Petržalka. In: V. ŠIMKOVIČ a T. VOZÁROVÁ, eds et al. Bratislava a more. Geológia Bratislavy ako inšpirácia architektonickej tvorby. 1. vyd. Bratislava: Spectrum, pp. 75-90. ISBN 978-80-227-4908-4
- BOGÁR, M., KRÁLIK, L. & URBAN, L., 2013. Medzipriestor. In: D. PERRAULT, M. BOGÁR, L. KRÁLIK & L. URBAN, eds. et al. Bratislava Metropolis. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, pp. 31-54. ISBN 978-80-88757-77-1
- DILLINGER, T., 2004. Facing suburbanisation in the area of Bratislava. The border between Austria and the Slovak Republic. In: Urbani Izziv, vol. 15, No. 2. Ljubljana: Urbanistični inštitut, pp. 121-124. ISSN 0353-6483  
Dostupné na: [https://www.jstor.org/stable/24920647?seq=3#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/24920647?seq=3#metadata_info_tab_contents) [Cit. 14. 6. 2020]
- DUDEKOVÁ, G. a kol., 2012. Medzi provinciou a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí. Bratislava: Historický ústav SAV, 264 s. ISBN 978-80-89396-21-4
- DULLA, M., MORAVČÍKOVÁ, H., 2002. Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava: Slovart, pp. 94-95. ISBN 80-7145-684-5
- FOUCAULT, M., 1994. Toto nie je fajka. Bratislava: Archa, 79 s. ISBN 80-7115-084-3
- GÁBOR, A., 2013. Urbanistická štúdia BAUM. Dostupné na: <http://www.projekt-baum.eu/vyhlasenievysledkov-sutaze-navrhov-us-baum/d-1153/p1=1190> [Cit. 21. 5. 2021]
- GENNEP, A. Van, 1997. Přejchodové rituály. Systematické studium rituálů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 201 p. ISBN 80-7106-178-6
- GROSS, K., 1969. Medzinárodná urbanistická súťaž Bratislava Petržalka. Bratislava: Vydavateľstvo PALLAS, podnik Slovenského fondu výtvarných umení, 104 p.
- GRUMBACH, A., 2009. Seine Métropole. Paris, Rouen, Le Havre. In: J. F. DREVON, ed. et al. Le Grand Pari(s). Consultation internationale sur l'avenir de la Métropole Parisienne. Paris: Le moniteur Architecture AMC, pp. 123-144. ISBN 978 2 281 19368 8
- HNILÍČKA, P., 2012. Sídlní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů. Brno: Host, 212 p. ISBN 978-80-7294-592-4
- HRDINA, Vojtech a kol. Podkladová správa pre zhodnotenie regiónu Viedeň – Bratislava. Bratislava : OECD, 2002, 112 s.

HRDINA, V. a kol., 2013. Územný plán regiónu - Bratislavský samosprávny kraj. Dostupné na: <https://bratislavskykraj.sk/urad-bsk/uzemne-planovanie-a-gis/uzemny-plan-regionu-bratislavsky-samospravny-kraj/> [Cit. 19. 6. 2022]

HRUŠKA, E., 1970. Stavba miest. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, pp. 11-158.

JANKOVICH, Imrich. Urbanisticko-architektonické štúdie spracované pre Bratislavu v ŠPTU. *Projekt*, 25 (4). Bratislava: Vydavateľstvo ZSA, 1983, s. 23-26. ISSN 1335-2180

KOUCKÝ, Roman a kol. *Územní plán hlavního města Prahy*. Metropolitní plán: koncept odůvodnění. Praha: IPR, 2014, s. 17-149. ISBN 978-80-87931-19-6

KOVÁČ, B., HORÁK, P., 2016. From the iron curtain to the green border. History and visions of western development in Bratislava – Petržalka. 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social sciences and Arts SGEM2016. Viedeň: SGEM, pp. 287-294. ISBN 978-619-7105-54-4 Dostupné na: <https://sgemsocial.org/ssgemlib/spip.php?article3596&lang=en> [Cit. 11. 5. 2020]

KOVÁČ, Bohumil a Lucia ŠTEFANCOVÁ. Človek, stavba, územné plánovanie v diele Emanuela Hrušku. In: KUGL, Jiří, ed. *Človek, stavba a územní plánování*, 10. Praha: ČVUT v Praze, Fakulta stavební, 2017, s. 177-196. ISSN 2336-7695

KRAMPL, Bonaventúra. Bratislavská urbanizačná oblasť. *Urbanita*, č. 3. Bratislava: Urbion, 1974, s. 46-48. ISSN 0139-5912

LYNCH, K., 2004. *Obraz města*. Praha: Bova Polygon, 224 p. ISBN 80-7273-094-0

MACE, A., BLANC, F., GORDON, I. & SCANLON, K., 2016. A 21st Century Metropolitan Green Belt. London: LSE, The London School of Economics and Political science, 61 s. Dostupné na: [http://eprints.lse.ac.uk/68012/1/Gordon\\_Green\\_Belt\\_author.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/68012/1/Gordon_Green_Belt_author.pdf) [Cit. 11. 5. 2020]

MANNOVÁ, Elena a Gabriela DUDEKOVÁ. Úvod. Komu patrí Bratislava?: multietnické mesto ako miesto lokálnej, národnej a nadnárodnej reprezentácie. In: DUDEKOVÁ, Gabriela. *Medzi provinciou a metropolou*. Bratislava: HU SAV, 2012, s. 9-22. ISBN 978-80-89396-21-4.

MARCELLI, Miroslav. *Miesto, čas, rytmus*. Bratislava: Kalligram, 2014, 192 p. ISBN 978-80-8101-867-1

MICHALEC, Ivan: Metodický postup, zameranie a systémové začlenenie Projektu urbanizácie SSR do sústavy územnoplánovacej dokumentácie v SSR. *Urbanita*, č. 3. Bratislava: Urbion, 1974, s. 31-44. ISSN 0139-5912

MORAVČÍKOVÁ, H. a kol., 2006. Architektonické a urbanistické aspekty panelovej výstavby v Bratislave. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, ročník IX, č. 1. Praha: Ústav územního rozvoje MMR ČR, pp. 3-8. ISSN 1212-0855

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Zrod moderného mesta: zmeny obrazu slovenských miest v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia. *Forum Historiae*, 10 (2). Bratislava: HU SAV, 2016, s. 1-11. ISSN 1337-6861

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Premeny obrazu mesta. Storočie plánovania a výstavby. Bratislavy. In: DUDEKOVÁ, Gabriela. *Medzi provinciou a metropolou*. Bratislava: HU SAV, 2012, 264 s. ISBN 978-80-89396-21-4

PERRAULT, D., 2010. Biennale d'Architecture de Venise. In: *L'Architecture d'Aujourd'hui* N°379, 100 p. Paris: Archipress. ISBN: 10 2918832057

PERRAULT, D., BOGÁR, M., KRÁLIK, Ľ. & URBAN, Ľ., eds. et al., 2013. Bratislava Metropolis. 1. vyd. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, 267 p. ISBN 978-80-88757-77-1



- ROGERS, R., STIRK, G. & HARBOUR, I. et al., 2009. In: J. F. DREVON, ed. et al. *Le Grand Pari(s). Consultation internationale sur l'avenir de la Metropole Parisienne*. Paris: Le moniteur Architecture AMC, pp. 37-56. ISBN 978 2 281 19368 8
- SEGEŠ, V., 2007. Prešporský Pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave. Bratislava: Perfekt, s. 65. ISBN: 80-8046-311-5
- ŠIMKOVIČ, Vladimír. Poloha a osud mesta na hranici. In: PERRAULT, Dominique, Michal BOGÁR, Ľubomír KRÁLIK a Ľudovít URBAN, eds. et al. *Bratislava Metropolis*. 1. vyd. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, 2013, s. 55-82. ISBN 978-80-88757-77-1
- ŠVEDA, Martin. Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajinej pokrývky. *Geografický časopis / Geographical journal*, 63 (2), 2011. 155173. ISSN 2453-8787
- ŠVEDA, Martin, Pavla ŠTEFKOVIČOVÁ a Ladislav TOLMÁČI. Do Rajky, alebo do Kittsee? Rozdielne prostredie cezhraničnej suburbanizácie. In: ŠVEDA, Martin a Pavel ŠUŠKA, eds. et al. *Suburbanizácia 2. Sondy do premien zázemia Bratislavy*. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2020, s. 221-240. ISBN 978-80-89548-09-5
- VAUGHAN, Laura, Sam GRIFFITHS, Mordechai HAKLAY and Catherine Emma JONES. Do the Suburban exist? Discovering Complexity and Specificity in Suburban Built Form. *Transaction of the Institute of British Geographers*, 34 (4). London: Wiley, 2009, 475-488. ISSN 0020-2754
- VITKOVÁ, Ľ., BOGÁR, M., 2019. Územný rozvoj kraja – minulosť a vízia do budúcnosti. In: A. MIKULOVÁ, T. LANGEROVÁ, L. GEMBEŠOVÁ & M. ŠKROVINA, eds et al. 100 rokov Bratislavskej župy, 1919-2019. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj, pp. 172-192. ISBN 978-80-99911-02-5
- YOUNES, Ch. et al., 2010. Ville contre-nature. Philosophie et architecture. Paris: La Découverte, 288 p. ISBN 9782707130914
- ZIBRÍN, Pavel a Imrich KREMPASKÝ. Metódy a techniky prognózovania urbanizácie a osídlenia v SSR. *Urbanita*, č. 44. Bratislava: Urbion, 1984, s. 20-83. ISSN 0139-5912

## 10. ABSTRACT

Urbanization is progressing rapidly, expanding into the suburbs and further into the metropolitan landscape, where it occupies large undeveloped lands, natural and agricultural areas. Especially in the second half of the 20th century, urbanization caused large-scale irreversible changes in the land cover in suburban areas. Since the mid-nineties, significant changes have also occurred in several parts of the Bratislava region. The habilitation thesis represents a set of published book chapters, which are supplemented with current comments on the topic of metropolitan areas of selected European cities, and in their context there are also reflections focused on suburban areas in the Bratislava agglomeration.